

Truede virveldyr i Østfold

Fylkesmannen i Østfold
Miljøvern avdelingen

MILJØVERNAVDELINGEN

Fylkesmannen i Østfold

POSTADRESSE: DRONNINGENSGT. 1, 1500 MOSS
TLF: (09) 25 41 00

Dato:
30. august 1990

Rapport nr:
10/90

ISBN nr:
82-7395-051-4

Rapportens tittel:

Truede virveldyr i Østfold

Forfatter (e):

Morten Viker

Oppdragsgiver:

Fylkesmannen i Østfold, miljøvernavdelingen

Ekstrakt:

Rapporten omhandler truede virveldyr i Østfold (unntatt fisk). Artene er henført til en av følgende kategorier: forsvunnet/trolig forsvunnet, direkte truet, sårbare, usikker og sjelden. Bare arter som hekker/ungler i Østfold (eller som med stor sannsynlighet gjør det) er vurdert i rapporten. Av fylkets virveldyr er 12 arter klassifisert som forsvunnet/trolig forsvunnet, 8 som direkte truet, 11 som sårbare, 13 som sjeldne og 45 som usikre.

Det er utarbeidet fakta-ark for hver art. Disse gir opplysninger om artens utbredelse globalt, i Norge og i fylket, økologi/habitatkrav, bestandsstørrelse og utvikling, negativt virkende faktorer, internasjonal og nasjonal status og iverksatte forvaltningstiltak i Norge/Østfold. Dessuten gis en vurdering av behovet for ytterligere aktuelle forvaltningstiltak.

FORORD

Det har skjedd store endringer i fylkets fauna i dette århundre. En rekke arter er i dag utsatt for negativt virkende faktorer og er i tilbakegang eller står i fare for å bli utradert. En viktig trussel er at leveområder omdisponeres eller forringes.

Bevaring av truede arter og deres livsmiljø er en viktig nasjonal miljøvernoppgave. I denne sammenheng har Norge internasjonale forpliktelser. I miljøvernavdelingens strategiske plan for 1990-93 er utpekt 5 prioriterte miljøutfordringer. En av disse er "Sårbare arter og naturtyper". Denne rapporten er et ledd i oppfølgingen av denne prioriterte oppgave.

Ottar Krohn

Naturverninspektør

INNHALDSFORTEGNELSE

	<u>Side</u>
INNLEDNING	8
KLASSIFIKASJON OG KATEGORIINDELING I RAPPORTEN	11
FAKTA-ARKENES OPPBYGNING	13
ENDRINGER I DYRELIVET I ØSTFOLD DE SISTE 150 ÅR	15
SAMMENDRAG	17
ARTSVIS OVERSIKT OVER TRUEDE ARTER I ØSTFOLD; STATUS OG AKTUELLE FORVALTNINGSTILTAK (tabell)	18

FAKTA-ARK FOR TRUEDE VIRVELDYR I ØSTFOLD

KLASSE AMPHIBIA	PADDER	
Salamandridae	salamanderfamilien	
Triturus cristatus	stor salamander	22
Triturus vulgaris	liten salamander	24
KLASSE REPTILIA	KRYPDYR	
Colubridae	snokfamilien	
Coronella austriaca	slettsnok	26
KLASSE AVES	FUGLER	
Gaviidae	lomfamilien	
Gavia stellata	smålom	28
Gavia arctica	storlom	30
Podicipedidae	lappedykkerfamilien	
Tachybaptus ruficollis	dvergdykker	32
Podiceps auritus	horndykker	34
Ardeidae	hegrfamilien	
Ardea cinerea	gråhegre	36
Anatidae	andefamilien	
Cygnus cygnus	sangsvane	38
Anser anser	grågås	40
Anas penelope	brunnakke	42
Anas strepera	snadderand	44
Anas acuta	stjertand	46
Anas querquedula	knekkand	48
Anas clypeata	skjeand	50
Aythya ferina	taffelend	52
Mergus merganser	laksand	54
Accipitridae	haukefamilien	
Pernis apivorus	vepsevåk	56
Milvus milvus	glente	58
Haliaeetus albicilla	havørn	60
Circus aeruginosus	sivhauk	62
Accipiter gentilis	hønsehauk	64

Pandionidae	fiskeørnfamilien	
Pandion haliaetus	fiskeørn	66
Falconidae	falkefamilien	
Falco tinnunculus	tårnfalk	68
Falco subbuteo	lerkefalk	70
Falco peregrinus	vandrefalk	72
Phasianidae	fasanfamilien	
Perdix perdix	rapphøne	74
Coturnix coturnix	vaktel	76
Rallidae	riksefamilien	
Rallus aquaticus	vannrikse	78
Porzana porzana	myrrikse	80
Crex crex	åkerrikse	82
Gallinula chloropus	sivhøne	84
Gruidae	tranefamilien	
Grus grus	trane	86
Charadriidae	lofamilien	
Charadrius dubius	dverglo	88
Pluvialis apricaria	heilo	90
Scolopacidae	snipefamilien	
Calidris alpina	myrsnipe	92
Philomachus pugnax	brushane	94
Gallinago media	dobbeltbekkasin	96
Limosa limosa	svarthalespove	98
Numenius arquata	storspove	100
Tringa glareola	grønnstilk	102
Arenaria interpres	steinvender	104
Stercorariidae	jofamilien	
Stercorarius parasiticus	tyvjo	106
Sternidae	ternefamilien	
Sterna paradisaea	rødnebbterne	108
Alcidae	alkefamilien	
Uria aalge	lomvi	110
Cepphus grylle	teist	112
Fratercula arctica	lunde	114
Columbidae	duefamilien	
Columba oenas	skogdue	116
Strigidae	uglefamilien	
Bubo bubo	hubro	118
Strix uralensis	slagugle	120
Alcedinidae	isfuglfamilien	
Alcedo atthis	isfugl	122
Picidae	spettefamilien	
Picus canus	gråspett	124
Dendrocopos leucotos	hvitryggspett	126
Dendrocopos minor	dvergspett	128
Picoides tridactylus	tretåspett	130

Alaudidae	lerkefamilien	
Lullula arborea	trelerke	132
Motacillidae	erlefamilien	
Motacilla flava flava	sørlig gulerle	134
Motacilla flava thunbergi	såerle	136
Cinclidæ	fossekallfamilien	
Cinclus cinclus	fossekall	138
Turdidae	trostefamilien	
Luscinia luscinia	nattergal	140
Phoenicurus ochruros	svart rødstjert	142
Sylviidae	sangerfamilien	
Locustella naevia	gresshoppesanger	144
Acrocephalus schoenobaenus	sivsanger	146
Acrocephalus palustris	myrsanger	148
Sylvia nisoria	hauksanger	150
Aegithalidae	stjertmeisfamilien	
Aegithalos caudatus	stjertmeis	152
Corvidae	kråkefamilien	
Nucifraga caryocatactes	nøttekråke	154
Fringillidae	finkefamilien	
Fringilla montifringilla	bjørkefink	156
Carduelis carduelis	stillits	158
Carduelis flammea	gråsisik	160
Carpodacus erythrinus	rosenfink	162
Coccothraustes coccothraustes	kjernebiter	164
Emberizidae	buskspurvfamilien	
Emberiza hortulana	hortulan	166
KLASSE MAMMALIA	PATTEDYR	
Erinaceidae	piggsvinfamilien	
Erinaceus europaeus	piggsvin	168
Vespertilionidae	glattneseflaggermusfamilien	
Myotis daubentonii	vannflaggermus	170
Myotis mystacinus	skjeggflaggermus	172
Vespertilio murinus	skimmelflaggermus	174
Eptesicus nilssonii	nordflaggermus	176
Pipistrellus pipistrellus	dvergflaggermus	178
Plecotus auritus	langøret flaggermus	180
Leporidae	harefamilien	
Lepus capensis	sørhare	182
Castoridae	beverfamilien	
Castor fiber	bever	184
Cricetidae	hamsterfamilien	
Myopus schisticolor	skoglemen	186
Muridae	musefamilien	
Rattus rattus	svartrotte	188

Phocoenidae	nisefamilien	
Phocoena phocoena	nise	190
Canidae	hundefamilien	
Canis lupus	ulv	192
Ursidae	bjørnefamilien	
Ursus arctos	bjørn	194
Mustelidae	mårfamilien	
Mustela putorius	ilder	196
Lutra lutra	oter	198
Felidae	kattfamilien	
Lynx lynx	gaupe	200
Phocidae	selfamilien	
Phoca vitulina	steinkobbe	202
LITTERATUR		204

INNLEDNING

En del av det moderne naturvernarbeidet dreier seg om å bevare det genetiske mangfoldet. Dette slås fast i Brundtlandskommisjonens fremlagte rapport. Bevaring av genetisk mangfold dreier seg i stor grad om å ta vare på sjeldne, sårbare og truede arter.

For å kunne ta vare på og forvalte vår fauna må man ha kjennskap til de forskjellige arters levevis, biotopkrav og antall. En må også til enhver tid kjenne til utviklingen innen forskjellige bestander. Denne rapporten beskriver det vi idag vet om utvalgte arters status i Østfold fylke. Faunaforvaltningens fremste oppgave er å bevare dennes arter i livskraftige og viltlevende populasjoner. En forutsetning for dette er at vi øker kunnskapene om faunaens status, hvordan man bevarer arter og deres leveområder og også hvordan man unngår utarming av faunaen. Det vil stadig komme mer viten om disse spørsmålene og forhåpentligvis lar det seg da gjøre å ajourføre faunaarkene i denne rapporten.

Faunavern er ikke bare et globalt og nasjonalt ansvar, like mye er det et fylkes- og kommuneansvar. Miljøvernavdelingen hos fylkesmennene og miljø/naturvernutvalg og viltnemnder i kommunene har også et ansvar. Vi håper derfor at denne rapporten vil hjelpe alle som stiller med forvaltning av vår fauna i dette viktige arbeidet.

Gjennom vårt nasjonale lovverk gis det anledning til å sikre natur og arter. Naturvernloven omfatter paragrafer om vern av naturområder og naturforekomster. Det kan legges ut områder til nasjonalparker, landskapsvernområder og naturreservater for å verne planter, dyreliv, natur og kulturminner, egenartede naturtyper eller kulturlandskap (paragraf 3, 5 og 8). Kongen i statsråd kan også gjøre vedtak om at dyrearter eller dyresamfunn som er sjeldne eller står i fare for å forsvinne, fredes i hele landet eller i bestemte områder (paragraf 14). Vern etter naturvernlovens paragraf 14 kan kombineres med biotopvern etter paragraf 9. Biotopvern omhandles også i paragraf 7 i Viltloven. Hensynet til viltinteressene skal innpasses i den oversiktelige planlegging av arealdisponering i kommune og fylke. I områder med særlig verdi for viltet kan Kongen fastsette forbud mot anlegg, bygging og annen virksomhet, herunder ferdsel, dersom dette er nødvendig for å bevare viltets livsmiljø.

Både nasjonalt og internasjonalt arbeides det fortløpende med å registrere og publisere fakta om truede arter. I Norge har lister over truede arter blitt utgitt av Verdens Villmarksfond (1974), Naturverninspektøren i Sør-Norge (1978 og 1980). For Norden har Nordisk Ministerråd utgitt en oversikt over truede pattedyr, fugler, amfibier og krypdyr (1978). I tillegg kom en revidert rapport hvor også Island var med (1982). For Europa har det blitt fremlagt lister over truede arter av Europarådet, pattedyr (1976), planter (1977), amfibier og krypdyr (1978), fisk (1980) og fugler (1981). Globalt arbeider IUCN (International Union for Conservation of Nature and Natural Resources) med registrering og publisering av lister over truede arter, såkalte Red Data Books.

Da mange arter finnes i flere land eller forflytter seg fra et land til et annet, er det viktig med et internasjonalt avtaleverk mellom disse landene når det gjelder forvaltning av disse artene og deres leveområder. De viktigste internasjonale avtaleverk eller konvensjoner omhandler nettopp dette, Ramsarkonvensjonen, Bernkonvensjonen, Bonnkonvensjonen og Washingtonkonvensjonen.

Ramsarkonvensjonen (Convention on Wetlands of International Importance) Vern av våtmarker av internasjonal verdi og særlig de som har betydning for vannfugler. 46 kontraherende parter. Norge er part i konvensjonen og har plukket ut viktige områder i vårt land som skal følges opp. I Østfold er 2 områder ført opp på den nasjonale Ramsarlisten: Øraområdet ved Fredrikstad og Kurefjorden i Rygge og Råde kommuner.

Bonnkonvensjonen (Convention on the Conservation on Migratory Species of Wild Animals). Vern av hekkende arter som krysser grensene mellom to eller flere land. 15 kontraherende parter. Norge er part i konvensjonen.

Washingtonkonvensjonen (Convention on International Trade of Endangered Species of Wild Flora and Fauna, CITES). Kontroll og regulering av handel med truede arter av planter og dyr. Over 90 kontraherende parter. Norge er part i konvensjonen.

Bernkonvensjonen (Europarådskonvensjonen, Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats). Vern av truede arter av planter og dyr, trekkende arter, samt leveområdene til disse artsgruppene. 15 land har ratifisert, i tillegg har 7 land undertegnet. Norge har ratifisert konvensjonen. Denne konvensjonen er den viktigste når det gjelder vern av truede arter, siden den tar hensyn også til trekkende arter og arters leveområder. Konvensjonens formål er som nevnt å verne ville planter og dyr og deres leveområder, og i første rekke de arter og områder som krever samarbeide mellom flere stater. Det legges særlig vekt på vern av truede arter av planter og dyr, herunder trekkende dyrearter.

De kontraherende parter forplikter seg til å treffe nødvendige tiltak for å opprettholde på et visst nivå bestandene av ville plante- og dyrearter. Dette gjelder også underarter, varieteter eller former som lokalt er i fare.

Partene skal utarbeide nasjonale planer for vern av ville planter og dyr og deres leveområder, og ta hensyn til den ville flora og fauna både i planleggings- og utviklingspolitikken og gjennom tiltak mot forurensning. Partene skal også gjennom undervisnings- og informasjonstiltak fremheve behovet for å verne om plante- og dyrearter og deres leveområder.

Partene pålegges å iverksette, gjennom lovgivning og administrative bestemmelser tiltak med sikte på å verne truede naturmiljøer og leveområder for de arter av planter og dyr som konvensjonen omfatter. De kontraherende parter skal samarbeide om vern av naturområder i grensetrakter.

Partene skal iverksette spesielle vernetiltak for de dyreartene som er angitt i konvensjonens vedlegg II (arter som skal være totalfredet), herunder blant annet totalfredning og forbud mot skade og ødeleggelse av artens tilholdssteder. Videre forutsettes at partene treffer lovgivnings- og administrative tiltak for å regulere besittelse av og innenlands handel med levende eller døde eksemplarer og lett kjennelige delprodukter av vedlegg II - arter. Det skal også iverksettes tiltak mot innsamling og besittelse av egg.

Partene pålegges å treffe tiltak av lovgivningsmessig og administrativ art for å sikre vern av de dyrearter som er angitt i konvensjonens vedlegg III (andre dyrearter som omfattes av konvensjoner uten at

disse er underlagt totalfredning). Utnyttelsen, herunder salg, av arter som er angitt i vedlegg III skal reguleres slik at bestandene holdes utenfor fare.

De kontraherende parter skal når det angår de dyrearter som omfattes av konvensjonen og som er gjenstand for jakt og fangst, forby bruk av ikke-selektive fangstmetoder og andre metoder som er angitt i konvensjonen (vedlegg IV).

Konvensjonen pålegger partene å samordne sin innsats for vern av trekkende arter som er angitt i vedleggene II og III, og hvis leveområder berører flere lands territorier.

De kontraherende parter forplikter seg til

- å samarbeide når dette kan øke effekten av naturverntiltakene
- å fremme og samordne forskning som har tilknytning til konvensjonens målsettinger
- å fremme gjeninnføringen av arter av planter og dyr når dette kan bidra til bevaringen av truede arter
- å føre streng kontroll med innføringen av fremmede arter

Konvensjonen fastslår at det ikke er til hinder for at det kan treffes strengere tiltak for vern av planter og dyr og deres leveområder enn de som konvensjonen foreskriver.

Endringer i de naturlige leveområder er i dag den største trusselen mot flere arters eksistens. Vern av de truede artenes leveområder er derfor det eneste effektive og betydningsfulle virkemiddel for å forhindre at de forsvinner fra Østfold og Norge.

En stor takk går til Østfold Ornitologiske Forening som har gitt tillatelse til bruk av opplysninger fra deres store arkiv og fra Atlas-prosjektet. Uten disse opplysningene ville fugle-delen av rapporten vært nærmest umulig å utarbeide.

KLASSIFIKASJON OG KATEGORIINDELING I RAPPORTEN

Truede arter grupperes av IUCN i 7 kategorier:

Utdødd
Trolig utdødd
Utenfor fare
Direkte truet
Sårbar
Usikker
Sjelden

Kategoriinndelingen som er benyttet i denne rapporten bygger i prinsippet på inndelingen gjort av IUCN, men er noe forandret fordi den omhandler arter som lever innenfor et geografisk avgrenset område og ikke omhandler verdenspopulasjoner.

Bare arter som hekker/ungler i Østfold (samt noen som med største sannsynlighet gjør dette) er vurdert i rapporten. Følgende kategoriinndeling er brukt:

Forsvunnet/trolig forsvunnet

Arter som har forsvunnet som eller som trolig har forsvunnet som ynglende/hekkende i Østfold. Til denne gruppen regnes altså arter som ikke lenger yngler/hekker hos oss. De er ikke utdødde siden de finnes andre steder i Norge eller i utlandet, og det er en viss sjanse for at de vil reetablere seg i fylket hvis forholdene blir lagt til rette for det. Det er også blant disse artene en kan finne arter som det bør satses på hvis det er tale om gjeninnføring av arter hos oss.

Direkte truet

Arter som står i fare for å dø ut/utryddes. Deres muligheter for å overleve er små dersom de negative faktorer fortsetter å virke. Uttrykkene utryddelse og overlevelse brukes her i forbindelse med spørsmålet om hvorvidt formeringsdyktige bestander vil kunne opprettholdes eller ikke. Til denne gruppen regnes både arter som har en sterkt redusert bestand og arter som har fått mange av sine leveområder redusert eller ødelagt. Dersom slike arter skal ha mulighet til å klare seg, er de som oftest avhengige av forskjellige typer vernetiltak. Svært ofte viser det seg imidlertid at årsakene til en tilbakegang er flere, og at de uheldige påvirkningene arten er utsatt for er vanskelige å få under kontroll.

Sårbar

Arter som kan gå over i gruppen "direkte truede arter" i nær fremtid, dersom de negative faktorene fortsetter å virke. Til denne gruppen regnes arter som er i tilbakegang med hensyn til antall eller utbredelse på grunn av direkte eller indirekte påvirkninger fra menneskets side. Til denne gruppen hører også arter som fortsatt er vanlige, men som synes å være sterkt utsatt for negative påvirkninger.

Usikker

Til denne kategorien regnes arter der kunnskapen om bestandsstørrelse, bestandsutvikling og utbredelse i Østfold er utilstrekkelig, men der det er grunn til å tro at negative forhold virker inn, slik at bestanden er i tilbakegang eller på et meget lite nivå. Til denne gruppen hører også arter der lite er kjent om bestandssituasjonen i Østfold, men hvor forholdene i Norge ellers og også andre land gir grunn til årvåkenhet.

Sjelden

Arter med små bestander som for tiden ikke er direkte truet eller sårbare, men som likevel er i en utsatt situasjon fordi de er knyttet til begrensede, geografiske områder eller har en spredt og sparsom utbredelse i et større område.

Til denne gruppen regnes arter med små bestander, eller arter med et så begrenset utbredelsesområde at lite skal til for at arten må regnes til gruppen "direkte truede arter".

Betegnelsen truet brukes normalt som en samlebetegnelse for arter som enten er oppført som direkte truet eller sårbar.

Vurderingen av hvilken type kategori en art skal plasseres i bygger på den kunnskap vi i dag har om artens status i Østfold. Ofte er kunnskapen mangelfull og mange arter er derfor ført opp under kategorien usikker. Listen må som nevnt i innledningen betraktes som preliminær. Senere kan flere forhold gjøre at arter forandrer status og derfor blir overflyttet til andre kategorier, noen arter tas ut av listen og andre kan tilkomme. Utviklingen må derfor følges kontinuerlig og flere undersøkelser må igangsettes for om mulig å belyse flere ubesvarte spørsmål for artene som er oppført som usikker.

FAKTA-ARKENES OPPBYGNING

Heading.

Øverst til venstre står artens norske navn etter Norsk Zoologisk Forenings navneliste, publisert i Fauna nr. 4 1976. For fugl er det benyttede norske navn hentet fra Norsk Navnekomite for Fugl's liste, publisert i Toppdykker'n. Supplement april 1981. Etter det norske navnet følger artens latinske navn. Under følger artens systematiske plassering i orden og familie. På høyre side øverst står artens statuskategori oppført.

Global utbredelse.

Kort beskrivelse av artens totale utbredelsesområde.

Utbredelse i Norge.

Beskrivelse av artens utbredelse pr. i dag med vekt på regionale hovedforekomster der dette er kjent. Artens tidligere utbredelse er også om mulig angitt, og henviser oftest til perioden 1850-1930.

Utbredelse i Østfold.

Beskrivelse av artens utbredelse i Østfold pr. i dag. Om få hekke/ ynglefunn er kjent er disse som oftest angitt.

Økologi/habitatkrav.

Inneholder korte fakta om habitat, forplantning, trekk/vandringer og næringsvalg. Noen arter har en bedre basiskunnskap om, og disse er derfor mer inngående beskrevet enn andre.

Bestandsstørrelse og utvikling.

Her er det forsøkt gitt et bestandsestimat for hver enkelt art med utgangspunkt i litteraturstudier. Bestandsestimatene er hentet fra litteratur som er referert under avsnittet om dette. Norske bestandsestimater er for fugl hentet hovedsakelig fra Ree. V. 1987. Der lokale bestandsestimater er angitt er opplysningen ofte innhentet gjennom personlige meddelelser.

Negative faktorer.

Her nevnes faktorer man vet virker negativt på arten, og faktorer man antar virker negativt, og/eller har medført tilbakegang i bestanden.

Internasjonal/nasjonal status.

Her oppføres statusangivelse for arten i Norden (Nordisk ministerråd 1978, 1982). Her angis også om arten står oppført på Bernkonvensjonens liste over totalfredede arter (liste II), eller om arten kun omfattes av konvensjonen uten å være totalfredet (liste III). Statusangivelse nasjonalt er også angitt (Direktoratet for naturforvaltning 1988).

Iverksatte forvaltningstiltak nasjonalt.

Her gjøres det rede for hvilke tiltak som er igangsatt nasjonalt for å få oversikt over bestandsutvikling samt vernetiltak og/eller forvaltningstiltak som er truffet av nasjonale forvaltningsorganer.

Iverksatte forvaltningstiltak i Østfold.

Her nevnes de tiltakene som er satt i verk for å forvalte arten i Østfold fylke.

Aktuelle forvaltningstiltak.

For truede arter er det svært ofte ikke mulig å bedre forholdene gjennom et enkelt forvaltningstiltak, f.eks. totalfredning, fordi de er utsatt for flere negative faktorer samtidig. Det er derfor viktig i større grad å kartlegge hvilke negative faktorer som innvirker på hver enkelt art. Denne innsikten får man først og fremst ved kjennskap til artens biologi. Det er et klart behov for økt forskningsinnsats når det gjelder truede arters biotopkrav, vandringer, reproduksjon, dødlighet og reaksjon på menneskelige inngrep. Da først kan man peke på hvilke aktuelle forvaltningstiltak som må settes inn for den enkelte arten.

Litteratur.

Det er valgt å ikke gi litteraturreferanser for faktaopplysningene i selve teksten. Dette er gjort for å lette teksten for oppstykkinger og for å gjøre rapporten mer leservennlig for folk flest. Opplysningene kan likevel finnes ved konsultasjon av litteraturen som er listet bakerst i heftet. Denne litteraturlisten er skrevet på vanlig måte alfabetisk og fortløpende nummerert, derfor er kun nummerene referert under avsnittet litteratur. Dette er også gjort av plassshenyn da viktige referanseverk ville gått igjen i litteraturlistene for mange arter.

Kart.

Et eller to kart er gjengitt for hvert art. Kartene viser utbredelse i et aktuelt område. Teksten ved kartene forteller hvilket område de dekker og det er også anført hvor kartene eventuelt er hentet fra.

ENDRINGER I DYRELIVET I ØSTFOLD DE SISTE 150 ÅR

Faunaen innen et geografisk avgrenset område som Østfold er ikke statistisk. Noen dyrearter kommer til og andre forsvinner, og noen arter kan ha temporær opptreden. De siste 150 år har faunaen i vårt fylke forandret seg, noe en må se som normalt.

Det er imidlertid interessant at menneskets utvikling av sitt samfunn har ført til store forandringer for mange dyrearter. Vår måte å bruke naturen og naturressursene har i mange tilfeller ført til at arter ikke lenger gis mulighet til å overleve hos oss, eller det skjer geografiske forflytninger. Noen tilpasningsdyktige arter prefererer tydelig menneskekreerte biotoper. Disse har oppnådd større spredning på grunn av menneskene.

Hvis en ser på antallet forsvunne arter kontra nyinnvandrede, vil en finne at det faktisk er flere nykommere enn forsvunne. Dette bør imidlertid ikke bety at faunaen totalt sett har blitt rikere, da flere av nyinnvandrerne ikke på langt nær har samme populasjonsstørrelse som endel av de utryddede hadde.

1. Arter som har forsvunnet - 12 arter

Arter som reproduserte i Østfold fylke, men som nå er forsvunnet:

Glente
Havørn
Rapphøne
Åkerrikse
Brushane
Dobbeltbekkasin
Lomvi
Lunde
Hortulan
Ulv
Bjørn
Svartrotte

2. Direkte truede arter - 8 arter

Arter som har så liten populasjon i Østfold at de kan være på vei ut:

Stor salamander
Vandrefalk
Heilo
Myrsnipe
Tyvjo
Hubro
Hvitryggspett
Oter

3. Nyinnvandrede arter - 25 arter

Arter som har nyinnvandret og har begynt å reprodusere i Østfold. En del av disse artene har svært små populasjoner, og det gjenstår å se om de klarer å etablere seg eller om de bare er temporære. Kriteriet for klassifisering til denne gruppe er konkret hekkefunn av arten.

Dvergdykker
Knoppsvane
Sangsvane
Grågås
Kanadagås (utsatt av menneske)
Snadderand
Taffeland
Lerkefalk
Fasan (utsatt av menneske)
Sivhøne
Sothøne
Hettemåke
Rødnebbterne
Tyrkerdue
Isfugl
Sørlig gulerle
Vintererle
Nattergal
Svartrødstjert
Sivsanger
Myrsanger
Rørsanger
Hauksanger
Stillits
Rosenfink

4. Arter i etableringsfasen - 10 arter

Arter som ennå ikke med sikkerhet har blitt konstatert hekkende i fylket, men som en regner med kan komme til å tilhøre vår fauna innen kort tid:

Horndykker
Knekkand
Sivhauk
Svarthalespove
Gresshoppesanger
Dvergfluesnapper
Skjeggmeis
Pungmeis
Kornkråke
Sørlig gråsisik

SAMMENDRAG

Rapporten beskriver i alt 89 forskjellige virveldyrarter/underarter som er henført til kategoriene forsvunnet/trolig forsvunnet, direkte truet, sårbar, sjelden og usikker. Tabell 1 gir en oversikt over antall arter/underarter i hver av kategoriene, mens tabell 2 gir en oversikt over de forskjellige artene/underartene.

Tabell 1. Oversikt over antall forsvunnete/trolig forsvunnete, direkte truede, sårbare, sjeldne og usikre arter i Østfold

Artsgruppe	Forsvunnete/ trol. forsv.	Direkte truet	Sårbar	Sjelden	Usikker
Amfibier og krypdyr		1	1		1
Fugler	9	6	8	12	33
Pattedyr	3	1	2	1	11
Sum	12	8	11	13	45

ARTSVIS OVERSIKT OVER TRUEDE ARTER I ØSTFOLD; Status og aktuelle forvaltningstiltak

Art	Status i Norge	Status i Østfold	Bestand i Norge (par)	Bestand i Østfold (par)	Kartlegg. av utbred. og bestand	Biol. under- søkelser	Info. til Vern av areal- brukere	Kontr. av- miljøgift- akkumulering	Undersøk. av habi- tatkrav	Vern av Moni- raste/over- vintr.plasser	Publi- kums- info.
Stor salamander	Dir. truet	Dir. truet	?	?	x		x	x		x	x
Liten salamander	Sårbar	Sårbar	?	?	x			x			
Slettsnok	Sårbar	Usikker	?	?	x	x					x
Smålom	Usikker	Sårbar	>1000	10-15	x		x			x	
Storlom	Usikker	Usikker	>1000	ca. 80	x						x
Dvergdykker	Sjelden	Usikker	> 10	?	x						
Horndykker	Utenf. fare	Usikker	> 100	?	x						
Gråhegre	Utenf. fare	Usikker	>1000	> 40	x		x				
Sangsvane	Sjelden	Usikker	> 100	1	x						
Grågås	Utenf. fare	Sjelden	>1000	< 5	x						
Brunnakke	Utenf. fare	Sjelden	ca. 5000	?	x						
Snadderand	Sjelden	Usikker	< 10	?	x				x		x
Stjertand	Sjelden	Sjelden	< 500	?	x						x
Knekkand	Sjelden	Sjelden	10-100	?	x					x	x
Skjeand	Sjelden	Sjelden	100-250	5-10	x						x
Taffeland	Utenf. fare	Sårbar	10-25	10	x				x		
Laksand	Utenf. fare	Sjelden	> 100	?	x		x				
Vepsevåk	Usikker	Usikker	150-200	?	x					x	
Glente		Forsv./trolig forsvunnet		0							
Havørn	Sårbar	-- " --	1000	0							
Sivhauk		Usikker	?	?	x						
Hønehauk	Usikker	Usikker	ca. 2000	?	x	x		x		x	
Fiskeørn	Sårbar	Sjelden	100-200	ca. 40			x		x		x
Tårnfalk	Utenf. fare	Sårbar	> 100	10-15					x		
Lerkefalk	Usikker	Dir. truet	< 10	?	x					x	
Vandrefalk	Dir. truet	Dir. truet	50-100	1			x		x		x
Rapphone		Forsv./trolig forsvunnet	?	?							
Vaktel	Usikker	Usikker	?	?	x	x					x
Vannrikse	Sjelden	Sjelden	> 100	20-25						x	

Art	Status i Norge	Status i Østfold	Bestand i Norge (par)	Bestand i Østfold (par)	Kartlegg. av utbred. og bestand	Biol. under- søkelser	Info. til areal- brukere	Vern av hekkelok./ biotoper	Kontr. av- mliljøgift- akkumulering	Undersøk. av habi- tatkrav	Vern av Moni- raste/over- vintr.plasser	Publi- kums- info.
Myrrikse	Usikker	Dir. truet	> 10	?	x			x				
Åkerrikse	Dir. truet	Forsv./trolig forsvunnet	100-200	?	x		x					
Sivhøne	Utenf. fare	Usikker	> 100	?	x			x				
Trane	Sårbar	Sårbar	ca. 1000	6-8				x			x	
Dverglo	Sjelden	Sårbar	100-150	< 20	x				x			x
Heilo	Utenf. fare	Dir. truet	>100000	5				x			x	
Myrsnipe schinzii		Dir. truet	?	1-2				x			x	
Brushane	Utenf. fare	Forsv./trolig forsvunnet	> 10000	0				x				
Dobbeltbekkasin	Sårbar	-- " --	1400	0								
Svarthalespove	Sjelden	Usikker	65	?	x			x			x	
Storspove	Utenf. fare	Sjelden	> 1000	30-40	x			x	x			
Grønnstilk	Utenf. fare	Sjelden	> 10000	ca. 25	x			x				
Steinvender	Utenf. fare	Sjelden	8500	12-15	x			x				
Tyvjo	Utenf. fare	Dir. truet	8000	max. 5	x			x			x	
Rødnebbterne	Utenf. fare	Sjelden	> 20000	< 50	x			x	x			
Lomvi	Sårbar	Forsv./trolig forsvunnet	< 50000	?	x			x		x		
Teist	Usikker	Sårbar	20000	< 30	x			x			x	
Lunde	Sårbar	Forsv./trolig forsvunnet	500000	?	x			x		x		
Skogdue	Usikker	Usikker	> 1000	?	x		x					
Hubro	Sårbar	Dir. truet	ca. 2000	10	x		x	x			x	
Slagugle	Sjelden	Usikker	10-100	?	x		x	x	x			
Isfugl		Usikker	?	?	x			x				
Gråspett	Usikker	Usikker	ca. 1000	?	x	x	x		x			
Hvitryggspett	Sårbar	Dir. truet	< 1000	?	x		x	x	x		x	
Dvergspett	Utenf. fare	Usikker	> 1000	?	x		x					
Tretåspett	Utenf. fare	Usikker	> 1000	?	x		x	x				
Trelerke	Sjelden	Sårbar	< 200	100-150				x				
Gulerle	Utenf. fare	Sårbar	100-1000	< 30	x		x	x				

Art	Status I Norge	Status I Østfold	Bestand I Norge (par)	Bestand I Østfold (par)	Kartlegg. av utbred. og bestand	Blol. under- søkelser	Info. til areal- brukere	Vern av hekkelok./ biotoper	Kontr. av- miljøgift- akkumulering	Undersøk. av habi- tatkrev	Vern av Moni- raste/over- vintr.plasser	Publi- kums- info.
Såerle	Utenf. fare	Usikker	>100000	?	x			x		x		
Fossekal	Utenf. fare	Usikker	> 10000	?	x							
Nattergal		Usikker	200-500	> 20	x		x			x		
Svart Rødstjert		Usikker	20-30	< 5	x					x		x
Gresshoppesanger	Utenf. fare	Usikker	10-100	?	x	x				x		
Sivsanger	Utenf. fare	Usikker	> 10000	< 30	x	x				x		
Myrsanger	Utenf. fare	Usikker	10-100	ca.40	x	x	x			x		
Hauksanger		Usikker	< 10	?	x			x				
Stjertmeis	Utenf. fare	Usikker	> 1000	?	x		x	x				
Nøttekråke	Utenf. fare	Usikker	100-1000	?	x		x					
Bjørkefink	Utenf. fare	Usikker	>1000000	?	x					x		
Stillits	Sjelden	Usikker	100-1000	?	x	x	x			x		
Gråsisik cabaret		Usikker	?	?	x			x				
Rosenfink		Usikker	100-1000	?	x	x	x			x		
Kjernebiter	Utenf. fare	Usikker	10-100	?	x	x	x			x		
Hortulan	Sårbar	Forsv./trolig forsvunnet	> 1000	?	x		x				x	
Piggsvin	Sjelden	Sårbar	?	?	x						x	x
Vannflaggermus	Utenf. fare	Usikker	?	?	x	x					x	x
Skjeggflaggermus	Utenf. fare	Usikker	?	?	x	x					x	x
Skinnelflaggermus	Utenf. fare	Usikker	?	?	x	x					x	x
Nordflaggermus	Utenf. fare	Usikker	?	?	x	x					x	x
Dvergflaggermus	Usikker	Usikker	?	?	x	x					x	x
Langøret flaggerm.	Usikker	Usikker	?	?	x	x					x	x
Sørhare		Usikker	?	?	x							
Bever	Utenf. fare	Sjelden	>10000 dyr	?	x							
Skoglemen	Utenf. fare	Usikker	?	?	x	x		x				
Svartrotte		Forsv./trolig forsvunnet	?	?	x							
Nise	Usikker	Usikker	?	?	x							
Ulv	Dir. truet	Forsv./trolig forsvunnet	5-6 dyr	?	x							x

Art	Status i Norge	Status i Østfold	Bestand i Norge (par)	Bestand i Østfold (par)	Kartlegg. av utbred. og bestand	Biol. under- søkelser	Info. til areal- brukere	Vern av hekkelok./ biotoper	Kontr. av- miljøgift- akkumulering	Undersøk. av habi- tatkrev	Moni- toring	Vern av raste/over- vintr.plasser	Publi- kums- info.
Bjørn	Sårbar	Forsv./trolig forsvunnet	160-230 dyr	?	x								
Ilder	Sjelden	Usikker	?	?	x			x					
Oter	Sårbar	Dir. truet	?	1 ynglepar	x			x			x		
Gaupe	Usikker	Sårbar	500-700 dyr	?	x	x							
Steinkobbe	Utenf. fare	Usikker	ca. 5000 dyr	300-400 dyr	x			x	x		x		

STOR SALAMANDER *Triturus cristatus*

Status: DIREKTE TRUET

Orden: Caudata
Familie: Salamandridae

GLOBAL UTBREDELSE

Utbredt over det meste av Europa fra Nord-Sverige (mulig utgått her nå) og S-Finland i nord. Mangler i Syd- og Sydvest-Frankrike, Den iberiske halvøy, S-Hellas, Irland og øyene i Middelhavet. Er mot øst utbredt til Kaukasus og Sentral-Asia.

UTBREDELSE I NORGE

Arten er i Norge utbredt i tre adkilte områder: fra svenskegrensa i Østfold rundt Oslofjorden til Skienstraktene og opp i midtre Telemark, hvor den er funnet opp i over 600 m høyde over havet. På Østlandet går den så langt nord som til Land, Hamar, Løten og Ytre Rendal. Den er også funnet en rekke steder mellom Haugesund og Bergen og dessuten i Trøndelagsområdet både på sør- og nordsiden av Trondheimsfjorden. Populasjonen av stor salamander på Fosenhalvøya er svært liten og er nå muligens den nordligste eksisterende populasjon av arten som overholdet finnes. (De nordligste svenske forekomster er enten usikre (Kvikkjokk) eller utryddet (Stensele).

UTBREDELSE I ØSTFOLD

I Østfold er arten flekkvis utbredt på flere lokaliteter, Fredrikstad-distriktet og deler av Halden kommune er forholdsvis godt undersøkt og stor salamander forekommer i flere dammer, men det er langt mellom dammene og på de fleste lokaliteter få dyr. Arten er også påvist i Haldenvassdraget, Askim, Eidsberg, Skiptvet, Marker og Trøgstad kommuner. Undersøkelser gjort i Rygge, Råde og Onsøy viser at arten finnes også der. Stor salamander er også påvist i Moss og Hobøl.

ØKOLOGI/HABITATKRAV

Våtmarkstilknyttet og finnes nær vann der det er vegetasjon og ikke for tørt. Nattdyr som om dagen gjemmer seg på fuktige mørke steder. Vandrer til gytedammen fra slutten av april til mai. Gyter i vann med rik plantevekst, tåler dårlig surt eller humusrikt vann. Parring og egglegging foregår i mai. Eggene festes ett og ett til vannplanter, klekkes etter 2-3 uker, nyklekte larver er 6-10 mm lange, 3-4 mnd. etter eggleggingen forvandles de til voksne og går på land, de er da 5-8 cm lange. Overvintrer i jorden på frostfrie steder.

Føden består av evertebrater som snegler, insektlarver, mark o.l., i vann også planktondyr og rumpetroll.

BESTANDSSTØRRELSE OG UTVIKLING

Bestanden har gått sterkt tilbake i hele Europa, unntatt deler av Frankrike. Bestandsstørrelse hos oss lite kjent, men arten har gått sterkt tilbake.

NEGATIVE FAKTORER

Igjenfylling og drenering av gamle dammer i kulturlandskapet og andre vannforekomster har ført til ødeleggelse av artens levemiljø i hele

Europa. Bruk av biocider i landbruket har ført til sterilitet og død. Utsetting av fisk i "salamander-dammer" desimerer eller utradrer raskt arten. Sur nedbør, foruresning og for sterk eutrofiering er andre negative faktorer. Avstand mellom dammene skaper spredningsproblemer og fare for innavl.

INTERNASJONAL/NASJONAL STATUS

Oppført på Bernkonvensjonens liste II. Listet som direkte truet av Direktoratet for naturforvaltning i 1988.

IVERKSATTE FORVALTNINGSTILTAK I NORGE

Totalfredet. Økoforsk/NAVF har gjennomført prosjekt Dammer i kulturlandskapet i 1985-86.

IVERKSATTE FORVALTNINGSTILTAK I ØSTFOLD

Fylkesmannens miljøvernavdeling har støttet undersøkelser i Halden og Fredrikstaddistriktet. Det ovennevnte prosjektet i regi av Økoforsk/NAVF ble gjennomført med hovedvekt på jordbruksstrøkene i Råde, Rygge og Onsøy.

AKTUELLE FORVALTNINGSTILTAK

Ytterligere kartlegging av utbredelse og bestand ønskelig. Vern av kjente/potensielle lokaliteter for arten er sterkt påkrevet. Det kan være aktuelt å flytte arten fra lokaliteter som skal fylles igjen til andre dammer. Likeledes kan en hjelpe arten til å spre seg til nye lokaliteter ved å flytte den. Vann hvor fisk er utsatt og hvor arten forekommer kan rotenonbehandles. Grunneiere bør informeres om arten. Undersøkelser av miljøgiftpåvirkning bør utføres jevnlig. Publikum bør også informeres om arten. Monitoring av arten ønskelig.

LITTERATUR: 28,46,83,96,97,99,101,102,103,104,105,
106,107,108,125,142,158,159,221,366,497.

STOR SALAMANDER
Artens utbredelse i Europa
etter Arnold & Burton 1978
A field guide to the rep-
tiles and amphibians of
Britain and Europe.

LITEN SALAMANDER *Triturus vulgaris*

Status: SÅRBAR

Orden: Caudata
Familie: Salamandridae

GLOBAL UTBREDELSE

Vidt utbredt, finnes over størstedelen av Europa, men ikke i S-Frankrike, Den iberiske halvøy, S-Italia og de fleste Middelhavsøyene. Finnes også i Vest-Asia.

UTBREDELSE I NORGE

Har et videre utbredelsesareal enn den store salamanderen. Den er funnet fra svenskegrensen i Østfold og rundt Oslofjorden. På Østlandet den går opp til Frogn og Ytre Rendal. Den går også opp i midtre Telemark og er her bl.a. funnet i en høyde på 700 m.o.h. Videre er arten utbredt langs Sørlandskysten til Stavanger. Et gammelt usikkert funn skriver seg fra Bergen. Den er også ganske vanlig i Trøndelagsområdet fra Nord-Møre og nordover på østsiden av Trondheimsfjorden, samt herfra sparsomt til Vefsn. Populasjonen ved Mosjøen er, etter hva vi kjenner til, verdens nordligste.

UTBREDELSE I ØSTFOLD

Ikke uvanlig utbredt i de fleste lavereliggende strøk av fylket. Har større utbredelse hos oss enn stor salamander.

ØKOLOGI/HABITATKRAV

Nattdyr som finnes ved vann. Vandrer til gytedammene i april og begynnelsen av mai, dammene kan være meget små. Parring foregår i mai. 200-350 egg legges i mai/juni og festes ett og ett til vannplanter. Eggene klekkes etter 2-3 uker, nyklekt er larven 6-10 mm lang. Larvetid 3-4 mnd., 30-40 mm lang forvandles de til voksne og går på land, noen overvintrer i vann som larver. Vandrer på land i september/oktober og overvintrer på frostfrie steder. Kjønnsmoden 4-5 år gammel, alder 7-9 år, men kan bli 14 år.

Føden består av evertebrater som insekter, mark og andre smådyr.

BESTANDSSTØRRELSE OG UTVIKLING

Bestanden har gått tilbake flere steder i Europa. Bestandsstørrelsen i Norge lite kjent. Den er ikke uvanlig flere steder, men har gått sterkt tilbake i pressområder.

NEGATIVE FAKTORER

Artens dammer blir ødelagt ved drenering og gjenfylling. Biocider i landbruket er en viktig negativ faktor i Mellom-Europa. Utsetting av fisk i dammer hvor arten finnes er meget uheldig. Sur nedbør og forurensning er andre negative faktorer.

INTERNASJONAL/NASJONAL STATUS

Oppført på Bernkonvensjonens liste II. Listet som sårbar av Direktoratet for naturforvaltning i 1988.

IVERKSATTE FORVALTNINGSTILTAK I NORGE

Totalfredet. Økoforsk/NAVF har gjennomført prosjekt Dammer i kultur-
landskapet i 1985-86.

IVERKSATTE FORVALTNINGSTILTAK I ØSTFOLD

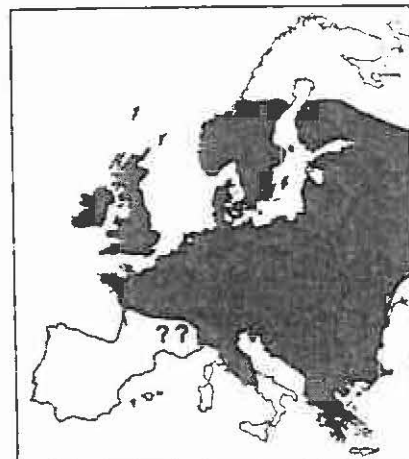
Fylkesmannens miljøvernavdeling har støttet undersøkelser av artens
utbredelse.

AKTUELLE FORVALTNINGSTILTAK

Hindre gjenfylling og drenering av artens levesteder. Arten kan
flyttes til andre lokaliteter. Videre undersøkelse av artens
utbredelse er ønskelig. Kontroll avmiljøgiftakumulering hos arten
bør utføres jevnlig.

LITTERATUR: 28, 46, 83, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103,
104, 105, 106, 107, 108, 125, 142, 158, 159, 221,
366, 497.

LITEN SALAMANDER
Artens utbredelse i Europa
etter Arnold & Burton 1978
A field guide to the rep-
tiles and amphibians of
Britain and Europe.

SLETTSNOK *Coronella austriaca*

Status: USIKKER

Orden: Squamata
Familie: Colubridae

GLOBAL UTBREDELSE

Utbredt fra S-England, Frankrike, nordre del av Den iberiske halvøy, nord til S-Skandinavia og Sovjet, syd til Italia, Sicilia og Hellas. Finnes dessuten i nordre deler av Lilleasia og N-Iran.

UTBREDELSE I NORGE

Arten er bare funnet sparsomt på Sørlandet og sørlige del av Østlandet, stort sett i kyststrøkene fra svenskegrensa til Stavangerområdet.

UTBREDELSE I ØSTFOLD

En vet lite om artens utbredelse i fylket, arten er svært vanskelig å inventere. Positive funn foreligger fra kommunene i Moss, Kråkerøy, Onsøy, Fredrikstad, Trøgstad, Halden. Ved nærmere undersøkelser er det ikke umulig at arten forekommer på passende lokaliteter flere steder i Østfold.

ØKOLOGI/HABITATKRAV

Slettsnoken hos oss tilhører en nordlig reliktpopulasjon som lever isolert fra artens viktigste utbredelsesområde i Sentral-Europa. Arten har forholdsvis bred biotoppreferanse. Biotopen karakteriseres av tett markvegetasjon, ofte på blokkrik eller sandholdig mark i soleksponerte ller og skråninger. Knyttet til områder med tilgang på stålorm, firfisle, huggorm og smånagere. Går i dvale fra begynnelsen av oktober til slutten av mars. Parringstiden er i mai. Ungene fødes i august/september og kullstørrelsen er 3-15. Reproducerer ikke hvert år.

Føden består av firfislere, stålorm, huggorm, smånagere, fugleunger, fisk og insekter.

BESTANDSSTØRRELSE OG UTVIKLING

Arten har gått sterkt tilbake i deler av Europa. Bestandsstørrelsen i Norge er dårlig kjent. Norge må betraktes som marginalområde i artens utbredelse mot nord.

NEGATIVE FAKTORER

Biotopforandringer er nevnt som negativ faktor, likeså biocidbruk i jordbruket. Bakkeplanering og rasering av solrike ller er uheldig. Forveksling med huggorm forekommer, noe som fører til avlivning.

INTERNASJONAL/NASJONAL STATUS

Oppført på Bernkonvensjonens liste II. Listet som sårbar på Nordisk Ministerråds liste 1978 og 1982. Listet som sårbar av Direktoratet for naturforvaltning i 1988.

IVERKSATTE FORVALTNINGSTILTAK I NORGE

Totalfredet.

IVERKSATTE FORVALTNINGSTILTAK I ØSTFOLD

Arten forekommer i opprettede/foreslåtte verneområder. Miljøvern-avdelingen har samlet inn opplysninger om artens forekomst.

AKTUELLE FORVALTNINGSTILTAK

Undersøkelse av artens utbredelse og biologi er sterkt ønskelig. Vern av biotoper som har slettsnok. Informasjon om arten til allmennheten.

LITTERATUR: 2,28,83,96,97,106,158,159,221,370,371,497.

SLETTSNOK
Artens utbredelse i Europa
etter Arnold & Burton 1978
A field guide to the rep-
tiles and amphibians of
Britain and Europe.

SMÅLOM *Gavia stellata*

Status: **SÅRBAR**

Orden: Gaviiformes

Familie: Gaviidae

GLOBAL UTBREDELSE

Holarktisk. Ruger nesten overalt i den arktiske region og mot sør til Skottland, Fennoskandia (unntatt Danmark), Nord-Sovjet, Aleutene, Nord-Canada, Labrador og Newfoundland.

UTBREDELSE I NORGE

I slutten av forrige århundre var smålomen ikke sjelden i Sør-Norge. Idag forekommer arten spredt over hele landet og er vanlig i Nord-Norge. I Sør-Norge er arten fremdeles vanlig i Sør-Hedmark, ellers fåtallig.

UTBREDELSE I ØSTFOLD

Idag er arten en sjelden hekkefugl i fylket. Alle registrerte hekkinger i Østfold i indre nordøstlige strøk - Trøgstad, Marker og Rømskog kommuner - men ved nærmere undersøkelser er det mulig at arten også vil bli funnet hekkende lenger sør, i grensetraktene. Smålom er registrert hekkende like inne på svensk side ved Aremark kommune.

ØKOLOGI/HABITATKRAV

Trekkefugl som overvintrer ved Vesteuropas kyster. Innfinner seg på hekkeplassene i Østfold når isen går av hekketjerna i april-mai. Smålomen er territoriell, og samme hekkeplass benyttes år etter år. Ved kysten hekker den på små holmer og skjær. I innlandet foretrekker arten små myrtjern. Reiret kan ligge opptil 10 m fra vannkanten, men vanligst er at det plasseres mindre enn 1/2 m fra bredden, ofte plassert på en flyteturvøy. Reiret kan plasseres på vegetasjonsrike steder, men som oftest ligger det helt eksponert. Smålomen hekker ofte i vann uten fisk eller tilstrekkelig annen næring, dette nødvendiggjør næringstrekk til bedre fiskevann opptil 10 km unna. Arten trenger hekketjern av en viss størrelse for å kunne lette fra vannflaten (100x100 m). Startstrekningen er ca. 15-40 m avhengig av vindforhold, lomen stiger meget sakte og må ofte kretse flere ganger over hekketjernet før den når tretoppene. Smålomen legger 1-2 egg som ruges i 26-28 dager, begge kjønn ruger, hunnen dog mest. Ungen forlater reiret etter 24 timer og svømmer sammen med foreldrene. Flygedyktige etter omlag 43 døgn, og ungen er antakelig selvstendig etter at fuglene har forlatt hekketjernet. Arten kan oppnå høy alder, ringfugler har blitt 23 år og 8 mnd. Populasjonen vil være stabil ved en produksjon på 0,5 unge pr. år. Føden er hovedsakelig fisk av forskjellige arter (9-20 cm lange), men også fiskerogn, frosk og invertebrater som krepsdyr, muslinger, sniler og vanninsekter. (En del av disse kan allerede ha vært spist av fisk). Planteføde forekommer. Ungene spiser krepsdyr og vanninsekter de første 3-4 dagene, senere småfisk. Etter 28 dager er smålomungen istand til å spise det samme som de voksne fuglene.

BESTANDSSTØRRELSE OG UTVIKLING

Hekkebestand i Sverige ca. 5000 par 1976, i Finland 600-800 par 1984. For Norge er bestandsanslaget noe usikkert, anslagsvis noe over 1000 par. Sør for Trøndelag hekker det neppe mer enn noen få hundre par og arten har trolig gått tilbake i denne delen av landet.

Bestanden i Østfold anslås til 10-15 par, men det kan vise seg at tallet er noe høyere, da arten er vanskeligere å oppdage ved inventeringer enn f.eks. storlom.

NEGATIVE FAKTORER

Arten er meget var for menneskelig forstyrrelse og når den forlater reiret kan dette medføre predasjon fra kråke og ravn. Predasjon fra rev forekommer. Skogsdrift med anlegging av skogsbilveier, grøfting av myr med påfølgende tilplanting samt torvuttak vil ødelegge hekkel plassene. Forsuring og forurensning er faktorer som på sikt kan true smålombestanden, da fisk og smådyr vil forsvinne fra fiskevannene. Bruk av rotenon for å forandre artsammensetning i vann vil være uheldig. Smålom kan omkomme i garn både under hekketiden i vann der den søker næring eller i trekketidene og under vinteropphold.

INTERNASJONAL/NASJONAL STATUS

Oppført på Bernkonvensjonens liste II. Direktoratet for naturforvaltning 1988 fører arten til gruppe usikker.

IVERKSATTE FORVALTNINGSTILTAK NASJONALT

Arten er totalfredet i Norge. Endel hekkelokaliteter ligger i naturreservater.

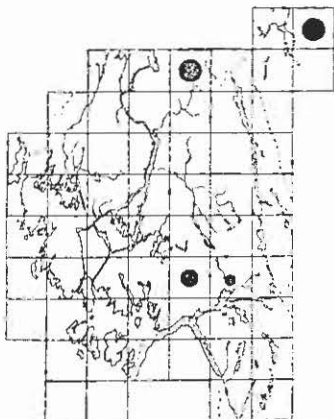
IVERKSATTE FORVALTNINGSTILTAK I ØSTFOLD

Noen hekkelokaliteter ligger i etablerte/foreslåtte naturreservater. En rapport om truete, sårbare og sjeldne rugefugler tilknyttet myrområder i Østfold er utarbeidet på oppdrag av fylkets miljøvern avdeling, smålom inngår her.

AKTUELLE FORVALTNINGSTILTAK

En undersøkelse av artens forekomst i østlige og sørøstlige deler av fylket er ønskelig. Vern av hekkelokaliteter som ligger utenfor naturreservater, dette eventuelt i samarbeid med grunneier. Fiske i hekkesjø/tjern bør forbys. Garnfiskerestriksjoner i næringsområder bør vurderes. Forbud mot rotenonbehandling i smålomens næringsområder. Undersøkelse av effekten av kalking er aktuelt. Ved kjente eller potensielle hekkeplasser bør skogsbilveier ikke legges nærmere enn 2-300 m. Grøfting forbys ved etablerte/potensielle hekkelokaliteter. Ved å lage kunstige øyer i potensielle hekkebiotoper, kan arten muligens hjelpes. Monitoring på arten ønskelig.

LITTERATUR: 2, 31, 54, 83, 87, 89, 128, 169, 179, 185, 219, 220, 222, 259, 302, 381, 395, 419, 427, 483, 503.

SMÅLOM
Venstre: Artens utbredelse i Østfold etter Viker 1984 Status for Atlasprosjektet
Stort plott: Konstatert hekking. Mellomstort: Sannsynlig hekking og lite plott: mulig hekking.
Høyre: Artens utbredelse i Vest-Palæarktisk etter Harrison 1982 An atlas of the birds of the Western Palae-arctic. Sorte felt = Hekkeområder Grå felt = Overvintringsområder.

STORLOM *Gavia arctica*

status: USIKKER

Orden Gaviformes
Familie Gaviidae

GLOBAL UTBREDELSE

Sirkumpolar, som rugefugl utbredt fra N. Skottland gjennom Skandinavia, Ø-Tyskland, Russland og Sibir til N-Amerika (mangler på Island, Danmark og Grønland).

UTBREDELSE I NORGE

Utbredt over hele landet, både ved kysten, i skogsområder og fjelltrakter.

UTBREDELSE I ØSTFOLD

Arten er en karakterfugl for næringsfattige, litt større vann helst langt fra menneskelig forstyrrelse. Østfold har mange slike vann, særlig i indre deler og langs riksgrensen mot Sverige. Utenfor raet hekker arten ikke, men den er representert i sentrale deler av fylket like innenfor I Østfold hekker storlomen nesten utelukkende på øyer.

ØKOLOGI/HABITATKRAV

Trekkfugl som overvintrer i saltvann, en kan ikke med sikkerhet si hvor de norske bestandene overvintrer. Ankommer i april/mai. Det synes som om storlomen er monogam og lever i livslange parforhold.

Arten hekker ved grunt vann oftest kloss ved bredden. Reiret plasseres oftest på en øy, og reirplassen kan brukes år etter år. 2 (1-3) egg legges i begynnelsen av mai og ruges i 28-30 dager av begge kjønn. Ungene fisker selv etter 60-70 dager og i løpet av denne perioden blir de også flyvedyktige. Ungene er selvstendige etter å ha forlatt hekkesjøen og blir kjønnsmodne etter 2-3 år.

Føden består hovedsakelig av fisk, men krepsdyr, muslinger og vanninsekter forekommer. Fisker oftest i hekkesjøen, men om tilgangen på føde er dårlig kan storlomen foreta næringstrekk på 5-10 km, noen ganger til saltvann.

BESTANDSTØRRELSE OG UTVIKLING

Den vestpalearktiske bestand er anslått til ca. 10-15000 par hvorav halvparten hekker i Sverige - 4-7000 par (1983). I Norge er det antatt at bestanden overstiger 1000 par. Finland ca. 2000 par (1958).

Østfoldbestanden teller ca. 80 par (1983) og synes for tiden å være temmelig stabil, bortsett fra en markert tilbakegang i Haldenvassdraget.

NEGATIVE FAKTORER

Menneskelig forstyrrelse er en av de viktigste negative faktorene. Bølger fra motorbåter kan lett overskygge reiret som ligger like ved vannkanten. Annen menneskelig forstyrrelse som f.eks. fiske og bading får storlomen til å gå av reiret som da kan bli utsatt for eggpedatorer. Vannbestandsreguleringer kan raskt spolere en hekking, lomen legger i beste fall ett nytt kull, men blir da forsinket med hekkingen, som igjen øker risikoen for menneskelige forstyrrelser utover sommeren.

Forsuring av fiskevann vil etter hvert kunne bli en stor negativ faktor da fiskebestandene tynnes ut selv om lomen på kort sikt kan begunstiges med at siktedypet i sjøen øker.

Mortaliteten hos voksne storlomer har sannsynlig øket gjennom bruk av monofile fiskegarn. Rotenon behandling av fiskevann vil også være uheldig.

INTERNASJONAL/NASJONAL STATUS

Oppført på Bernkonvensjonens liste II. Direktoratet for Naturforvaltning fører arten til gruppe usikker i 1988.

IVERKSATTE FORVALTNINGSTILTAK I NORGE

Totalfredet. Endel hekkeplasser inngår i naturfredete områder.

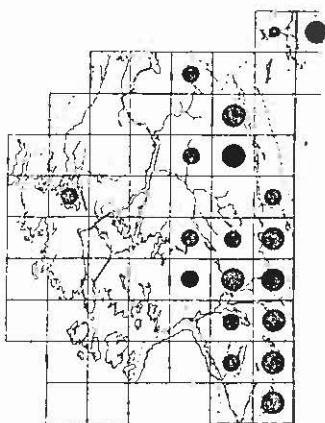
IVERKSATTE FORVALTNINGSTILTAK I ØSTFOLD

Status for arten ble utarbeidet for fylkesmannen i Østfold i 1983. Noen hekkevann er med i foreslåtte verneområder i fylket.

AKTUELLE FORVALTNINGSTILTAK

Undersøkelse av negative faktorer på hekkesuksess og videre kartlegging av bestanden ønskelig. Undersøkelse av effekten av kalking og utsetting av fisk. Innføring av fartsbegrensning i vann med storlom. Ferdselsforbud i små vann med lom eller i større vann med flere par. Delvis ferdselsforbud også aktuelt, da i en sone på 250-300 m rundt hekkeøya. Rotenonbehandling i artens fiskevann forbys. Alle vannstandsreguleringer i hekkeperioden (ca. 15.4-1.7) må absolutt unngås. En må unngå å belaste hekke/fiskesjøen med forurenset avløpsvann. Publikumsinformasjon om artens sårbarhet ønskelig.

LITTERATUR: 2,5,54,83,87,89,128,129,130,169,178,185,267,
395,403,412,427.

STORLOM

Venstre: Artens utbredelse i Østfold etter Viker 1984 Status for Atlasprosjektet
Stort plott: Konstatert hekking, Mellomstort: Sannsynlig hekking og lite plott: Mulig hekking.

Høyre: Artens utbredelse i Vest-Palæarktisk etter Harrison 1982 An atlas of the birds of the Western Palæarctic. Sorte felt = Hekkeområder, Grå felt = Overvintringsområder og skraverte felt viser områder arten trekker gjennom.

DVERGDYKKER *Tachybaptus ruficollis*

Status **USIKKER**

Orden: Podicipediformes

Familie: Podicipediobe

GLOBAL UTBREDELSE

Utbredt i den palearktiske, etiopiske og orientalske region. Ruger i Afrika og i et belte fra Europa gjennom Mellom og Sør Asia til Kina og Japan, sørover til Sundaøyene og New-Guinea. Sydskandinavia utgjør periferien av artens nordlige utbredelse.

UTBREDELSE I NORGE

Påvist hekkende for første gang i Norge i Botnertjern, Rygge 1/6-1973. Hekking også påvist i Møre & Romsdal dette året. Arten kan ha hekket i Norge før dette. 1 hekkefunn er gjort i Hedmark. Arten hekker trolig også på Jæren, i Sør-Trøndelag, Akershus og Vestfold.

UTBREDELSE I ØSTFOLD

Første gang påvist i fylket 10/1-1912, skutt ved Torsnes i Borge. Som ovennevnt funnet rugende i Botnertjern, Rygge 1/6-73 (ad + 3 pull), senere samme år (9/8) ble ett reir med egg under klekking funnet, resultat 6 pull. Siden er arten påvist hekkende på lokaliteten fram til 1978 (alle år 2 kull). Hekking er også påvist ved Stordammen, Fredrikstad (1976). Paret fikk fram 2 kull. Arten ble 18. og 19/5-1975 observert i potensiell hekkebiotop i Kallaksjøen, Trøgstad. 1 ind. i sommerdrakt ble observert 8/8-1978 ved Skipstadkilen, Hvaler.

Arten overvintret fram til 1983 årlig i fylket med inntil 7 ind. 23/3-1980 ved Huthholmene, Onsøy, men har i de senere år ikke blitt registrert i samme utstrekning.

ØKOLOGI/HABITATKRAV

Overveiende standfugl. Har det videste spekteret av hekkebiotop blant dykkerne, men foretrekker grunne vann (ofte under 1 m's dyp). Liker mudderbunn, ofte med vannplanter og tolererer mye flytende vegetasjon så lenge dette ikke hindrer dykking og svømming. I større vann foretrekker den de best beskyttede stedene, små bekker og kanaler. Kan også ta i bruk bevokste smådammer i jordbrukslandskap og skog samt kunstig anlagte dammer. Stadig opptreden på uventede steder kan indikere at arten er på utkikk etter nye steder å hekke.

Arten er monogam og parbåndene holder i allefall 1 sesong. Reiret plasseres flytende blandt vegetasjonen eller under overhengende grener. Legger 4-6 egg (2-10) i mai som ruges i 20-21 dager av begge kjønn. Flygedyktig etter 44-48 dager og uavhengig av foreldrene etter 30-40 dager. 1 kull etterfølges ofte av ett kull nr. 2 som legges når ungene fra 1. kull er 15 dager eller eldre. Ungene fra 1. kull kan om det blir akseptert av foreldrene hjelpe til med å mate ungene fra 2. kull. Hekker som 1. åring.

Føden består hovedsakelig av insekter og larver, bløtdyr, krepsdyr, amfibiellarver og småfisk. Ungen spiser hovedsakelig insekter og larver samt noe vegetabilier.

BESTANDSTØRRELSE OG UTVIKLING

Den norske bestanden er svært liten 10-100 par, trolig nærmere 10 enn 100.

Danmark 1-2000 par 1976. Sverige 120 par 1966, senere økende. I Finland ble arten påvist i 3 ruter under Atlasprosjektet.

Arten har gått noe tilbake i enkelte europeiske land. I Skåne, Sverige økte bestanden rundt begynnelsen og midten av 70-tallet med ett toppår i 1978. Den etterfølgende kalde og isrike vinteren sank antallet rapporterte dvergdykkere drastisk, siden har bestanden øket noe uten å ha nådd samme antall som før. I samme periode (1970-78) spredte arten seg mot nord i Skåne. Dette sammenfaller godt med våre observasjoner fra Østfold. Det foreligger ingen sikre bevis for at arten har hekket i fylket siden 1978 og nedgangen i antall overvintrende individer antyder kanskje at artens opptreden i fylket var temporær? (Strøm, SOF, C & S, Hyytiå).

NEGATIVE FAKTORER

Igjennfylling, utdikning-tørrlegging, tipping av skrot i potensielle/eksisterende hekkebiotoper er en sterkt virkende negativ faktor. Ved menneskelig forstyrrelse forlater dykkeren reiret og kan bli utsatt for eggpedasjon fra kråke og mink. Forurensning av hekkevann kan også være en negativ faktor. Av naturlige negative faktorer er harde vintere en betydelig negativ faktor.

INTERNASJONAL/NASJONAL STATUS

Oppført i Bernkonvensjonens liste II. Listet som sjelden av Direktoratet for Naturforvaltning 1988.

IVERKSATTE FORVALTNINGSTILTAK I NORGE

Totalfredet. Noen hekkelokaliteter inngår i våtmarksreservater.

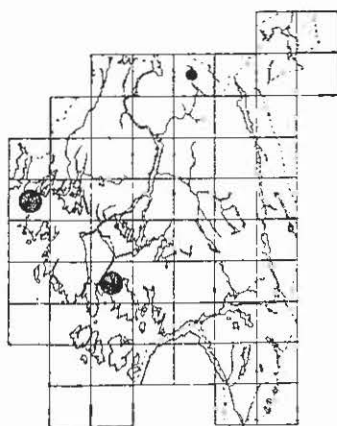
IVERKSATTE FORVALTNINGSTILTAK I ØSTFOLD

En del av områdene foreslått som våtmarksreservater i Østfold er potensielle hekkelokaliteter.

AKTUELLE FORVALTNINGSTILTAK

Hindre ødeleggelse av potensielle hekkelokaliteter som ikke er vernet på annen måte. Undersøkelser bør igangsettes for å finne ut om arten fremdeles hekker i fylket.

LITTERATUR: 83,87,89,128,137,145,146,169,277,395,427,441,458.

DVERGDYKKER

Venstre: Artens utbredelse i Østfold etter Viker 1984 Status for Atlasprosjektet Stort plott: Konstatert hekking. Lite plott: Mulig hekking.

Høyre: Artens utbredelse i Vest-Palæarktisk etter Harrison 1982 An atlas of the birds of the Western palae-arctic. Sorte felt = Hekkeområder, Grå felt = Overvintningsområder.

HORNDYKKER *Podiceps auritus*

Status: USIKKER

Orden: Podicipediformes

Familie: Podicipedidae

GLOBAL UTBREDELSE

Arten er Sirkompular holarktisk. Ruyger på Island, Færøyene, Skottland, Fennoskandinavia, Baltikum og videre østover i et belte gjennom Russland og Sibir. I N-Amerika finnes rasen *cornutus*.

UTBREDELSE I NORGE

Horndykkeren var ved århundreskiftet vanlig utbredt på Helgeland og i Nord-Trøndelag. Etter hvert har arten bredt seg både sørover og nordover. Finnes nå helt nord til Porsanger i Finnmark og hekkerr dessuten regulært i lite antall på Østlandet.

UTBREDELSE I ØSTFOLD

Ennå ikke påvist hekkende, men stadig fler observasjoner på potensielle hekkelokaliteter gir grunn til å anta at arten innen nærmeste framtid vil bli påvist som rugefugl i fylket. Nærmeste kjente hekkelokalitet er Hellesjøvannet i Akershus hvor 2-4 par hekker. Nabofylket på svensk side - Värmland - hadde i 1972 10-15 hekkende par.

ØKOLOGI/HABITATKRAV

Trekkfugl som overvintrer langs kysten. Noen individer trekker antagelig lenger sørover. Ankommer hekkeplassen i april. Finnes både i små eutrofe sjøer og i større oligotrofe. Dybden på hekkesjøene overstiger sjelden 2,5 m. Hvis horndykkeren har valgt en liten hekkesjø med lite næring kan den foreta næringstrekk til gunstigere næringssjøer.

Bygger et flytende reir oftest skult i vegetasjonen, reiret er forankret i vannplanter. 4-5 (1-7) egg legges i april/mai og ruges i 22-25 dager av begge kjønn. 2 kull forekommer. Ungen bæres på foreldrenes rygg fra den er 2 dager. Dykker selv etter 10 dager og flygedyktig etter 55-60 dager. Uavhengig av foreldrene etter ca. 45 dager. Når antagelig kjønnsmoden alder som 2-åring.

Føden består hovedsakelig av insekter, larver og fisk. Denne samles som oftest ved dykking men kan også snappe insekter i luften og fra vannflaten.

BESTANDSTØRRELSE OG UTVIKLING

Horndykkerens historie i Skandinavia synes å være meget kort. Det tidligste belegget for artens forekomst er fra første halvdel av 1800-tallet, da den fantes på Jylland. Derfra forsvant den på 1860-tallet og det drøyet helt fram til 1974 før arten igjen hekket her. I Sverige fantes arten på midten av 1800-tallet på Øland og Gotland og på begynnelsen av 1900-tallet på flere fastlandslokaliteter. Spredningen har så foregått oppgjennom 1900-tallet og arten er nå ganske jevnt spredt i østre og mellomste Sverige. Bestand i Sverige 2500 par 1984. Island 500-750 par 1977, Finland 3000 par 1977. Den norske bestanden teller et sted mellom 100 og 1000 par. Trolig nærmere 100 enn 1000.

NEGATIVE FAKTORER

Biotopødeleggelse - igjenfylling og drenering av hekkesjøer. Predasjon fra kråke og mink. Forurensning av hekke og næringssjøer. Sterk eutrofiering er også en trussel mot arten.

INTERNASJONAL/NASJONAL STATUS

Totalfredet i Norge. Oppført på Bernkonvensjonens liste II.

IVERKSATTE FORVALTNINGSTILTAK I NORGE

endel hekkelokaliteter ligger i opprettede/foreslåtte verneområder.

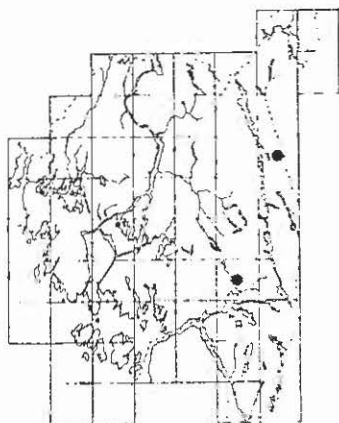
IVERKSATTE FORVALTNINGSTILTAK I ØSTFOLD

Noen potensielle hekkelokaliteter omfattes av opprettede/foreslåtte verneområder.

AKTUELLE FORVALTNINGSTILTAK

Vern av potensielle hekkelokaliteter som ikke omfattes av verneplaner. En nærmere undersøkelse av potensielle hekkevann for å klarlegge om arten ruger i Østfold er ønskelig.

LITTERATUR: 87,89,109,128,149,169,270,277,377,381,395,
396,397,427.

HORNDYKKER
Venstre: Artens utbredelse i Østfold modifisert etter Viker 1984 Status for Atlasprosjektet Plott: Mulig hekking.
Høyre: Artens utbredelse i Vest-Palearktis etter Harrison 1982 An atlas of the birds of the Western Palearctic. Sorte felt= Hekkeområder, Grå felt= Overvintringsområder.

GRÅHEGRE *Ardea cinerea*

Status: **USIKKER**

Orden: Ciconiiformes
Familie: Ardeidae

GLOBAL UTBREDELSE

Arten har en vid men diskontinuerlig utbredelse i Europa, Afrika og Asia øst til Japan.

UTBREDELSE I NORGE

Overveiende knyttet til Vestkysten nord til Lofoten, men kolonier og enkelthekkinger forekommer også langs Sørlandskysten og på Østlandet. Fantet allerede i Norge omkring år 1500, ved Oslo.

UTBREDELSE I ØSTFOLD

Arten ble første gang påvist hekkende i fylket i 1964 da et reir ble funnet ved Isesjø i Skjeberg. Senere er arten funnet hekkende i 1968 og 1969 på Hankø, 1970 ved Lekumevja i Eidsberg. I 1973 ble en koloni på 6 par funnet ved Heiern i Borge kommune og i 1974 hekket 2-4 par ved Brandstorp i Skjeberg, samme år ble en koloni på 5 par funnet i Råde. I 1974 hekket det gråhegrer også på andre steder i Østfold, ved Hærsetersjøen og i Skiptvet. I 1975 ble en koloni på 5 par funnet i Rygge. I 1980 ble en koloni på ca. 10 par oppdaget ved Gunnarstorp i Skjeberg. Arten hekker dessuten årlig ved Arekilen, Hvaler (1-3 par) uten at man vet når denne kolonien ble etablert.

ØKOLOGI/HABITATKRAV

Trekk, stand og streiffugl.

Finnes innen utbredelsesområdet nesten ved alle slags lokaliteter ved vann. Unngår steder med mye vegetasjon og vann som er så oligotrofe at de mangler byttedyr. Gråhegra foretrekker å hekke i trær opptil 40 m over bakken, men langs den norske vestkysten hekker den ofte på utilgjengelige fjellhyller. Gråhegra kan om nødvendig fly 10-30 km fra hekkeplassen for å finne føde.

Arten er monogram og parbandene varer en hekkesesong. Hekker oftest i kolonier, men enkeltreir forekommer. Den samme koloniplasseringen kan opprettholdes i flere tiår. 4-5 (3-7) egg legges i mars/mai og ruges av begge kjønn i 25-26 d. Ungen forlater reiret før den er flyvedyktig, klatrer rundt i trærne etter 20-30 d. Flyvedyktig etter ca. 50 d. Forplantningsdyktig etter 1-2 år.

Føden består hovedsakelig av fisk (10-16 cm), amfibier, små pattedyr og reptiler. Sporadisk forekommer krepsdyr, bløtdyr, mark, fugler og vegetabilier. Fanger byttet ved griping eller dolking med nebbet.

BESTANDSSTØRRELSE OG UTVIKLING

Den norske bestanden anslått til over 1000 par. Finland 5-10 par 1958, Sverige 2-2500 par 1972, Danmark 1883 par 1968. Den europeiske bestanden ser ut til å være temmelig stabil selv om den lokalt kan vise svingninger.

Den kjente bestanden i Østfold teller ca. 40 par, og ser ut til å være ganske stabil selvom endel flyttinger forekommer. I Borge og Skjeberg finnes ikke lenger koloniene ved Heiern og Brandstorp. Koloniene her forsvant i h.h.v. 1976 og 1981. Disse har imidlertid flyttet sammen og hekker nå i kolonien ved Gunnarstorp. Denne kolonien er fylkets største og talte i 1988 15-20 par. I 1981 talte koloniene i Råde og Rygge tilsammen 13 par.

NEGATIVE FAKTORER

Hogst av reirtrær og trær inntil koloniene har vært årsakene til at koloniene ved Heiern og Brandstorp forsvant. Det samme er tilfellet ved Hærsetersjøen. Menneskelig etterstrebelse er også av negativ faktor da den gjerne fisker ved oppdrettsanlegg og fiskedammer. Menneskelig forstyrrelse ved koloniene er uheldig da reirene blir svært eksponert for vær og vind når foreldrefuglene må fly av reiret. En må anta at forsuring og forurensning i det lange løp vil virke negativt på bestanden.

INTERNASJON/NASJONAL STATUS

Oppført på Bernkonvensjonens liste III.

IVERKSATTE FORVALTNINGSTILTAK I NORGE

Totalfredet.

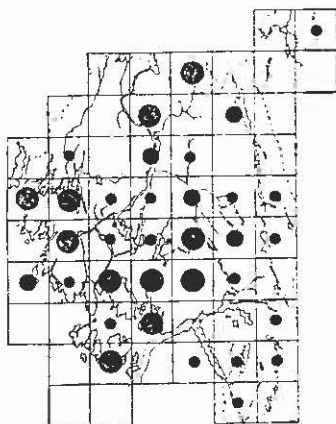
IVERKSATTE FORVALTNINGSTILTAK I ØSTFOLD

En liten koloni (Arekilen) ligger delvis i opprettet naturreservat. Mange gråhegrer søker næring i opprettede/foreslåtte naturreservater.

AKTUELLE FORVALTNINGSTILTAK

Trebestander med hegrereir må ikke avvirket og det må også settes igjen trær i en buffersone rundt kolonien/reiret. Kanalisering av ferdsel i nærheten av kolonier bør vurderes hvis det oppstår konflikter med friluftslivet. En inventering av fylkets kolonier/reir bør foretas og innsamling av data om "nye" hekkelokaliteter bør innsamles.

LITTERATUR: 2,53,57,87,89,109,112,128,169,185,243,244,
245,314,381,384,395,400,405,427,428,449,453,485.

GRÅHEGRE

Venstre: Artens utbredelse i Østfold etter Viker 1984
Status for Atlasprosjektet
Stort plott: Konstatert hekking, Mellomstort: Sannsynlig hekking og lite plott: mulig hekking.
Høyre: Artens utbredelse i Vest-Palæarktisk etter Harrison 1982 An atlas of the birds of the Western Palæarctic. Sorte felt= Hekkeområder, Grå felt= Overvintringsområder og skraverte felt=områder hvor arten registreres under trekk.

SANGSVANE *Cygnus cygnus*

Status: USIKKER

Orden: Anseriformes
Familie: Anatidae

GLOBAL UTBREDELSE

Transpalearktisk, fortrinnsvis knyttet til barskogsbeltet. Ruger fra Island, Skottland (uregelmessig) og Fennoskandia gjennom N-Russland og Sibir til Stillehavet.

UTBREDELSE I NORGE

Før 1965 hekket sangsvanen kun meget sparsomt i det indre av Finnmark. En ekspansjon sørover og ut mot kysten i nord har siden blitt registrert og i 1968 hekket arten i Nordland og i 1972 i Sogn og Fjordane. Hekking er også registrert i Sør-Trøndelag fra 1984.

UTBREDELSE I ØSTFOLD

Sangsvanen er en av de siste tilvekstene til listen over hekkearter i Østfold. 1 par hekket i Halden kommune i 1988 og fikk fram 3 unger. Artens innvandring til fylket har ikke vært uventet, oversomrende individer har stadig blitt observert de senere år. Hekkefunnet er Norges sørligste.

ØKOLOGI/HABITATKRAV

Arten er helt eller delvis trekkfugl. Sangsvana benytter forskjellige typer sjø og vann som hekkeplass. Store og små takrøromkransede sjøer i stepperegionen, sumpet våtmark, småsjøer i kulturlandskapet og skogsjøer. Elver, estuarer, laguner og fjorder benyttes også. Reiret plasseres oftest nærme vann, ved bredden eller på en liten øy. Arten er territoriell, og samme reir kan bli benyttet flere år etter hverandre. 3-5 (-8) egg legges i mai/juni og ruges av hunnen i 35 dager. Ungen er reirflykter og kan spise selv. Flygedyktig etter ca 87 dager. Ungen tilbringer første høst og vinter sammen med foreldrene og de forlater overvintringsplassen sammen. Men på eller før de når hekkeplassen skilles de. Pardannelse skjer ved 2 års alder og hekking hovedsakelig etter 4 år.

Føden består nesten helt og holdent av vegetabilier, blader, stengler og røtter av vannplanter. Sangsvanen når føde ned til ca 1 m's dyp.

BESTANDSTØRRELSE OG UTVIKLING

Sverige ca 500 par (1987). Spredning sørover og hekket f.eks. i Skåne første gang allerede på midten av 1940-tallet. I Østfolds nabofylker har arten allerede etablert seg. I Värmland hekket arten allerede i 1965 og i 1987 ble bestanden estimert til 20 par på 16 lokaliteter. Dalslands første hekkefunn ble gjort i 1984 og bestanden er fremdeles bare 1 par her. Finland ca 80 par 1973, også her er bestanden i økning og arten brer seg sørover. Den norske bestanden var i nedgang til ca 1950, men har deretter økt og som i det øvrige Fennoskandia brer sangsvanen seg også hos oss sørover. Den norske bestanden er angitt til å være i størrelsesordenen 100-1000 par, men tallet er neppe mye mer enn 100.

NEGATIVE FAKTORER

Meget sky fugl som ofte gir opp hekkingen selv etter minste forstyrrelse fra mennesker. Blir ofte drept ved kollisjoner med kraftledninger og det

er påvist blyforgiftninger idet fuglene har plukket i seg blyhagl ved beiting i grunn vann.

INTERNASJONAL/NASJONAL STATUS

Oppført på Bernkonvensjonens liste II. Ført til gruppe sjelden av Direktoratet for Naturforvaltning i 1988.

IVERKSATTE FORVALTNINGSTILTAK I NORGE

Totalfredet. Flere trekk og overvintringslokaliteter er vernet. Undersøkelse av sårbarhet overfor blyhagl pågår i Rogaland og Akershus.

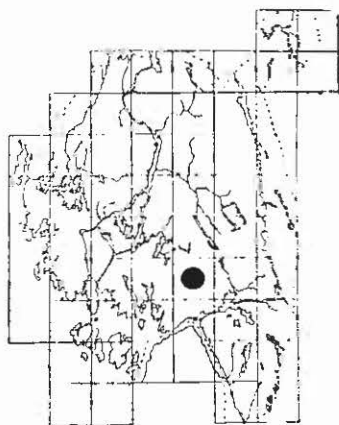
IVERKSATTE FORVALTNINGSTILTAK I ØSTFOLD

Noen trekk og overvintringslokaliteter inngår i opprettede/foreslåtte verneområder.

AKTUELLE FORVALTNINGSTILTAK

Oppfølging av artens forekomst som hekkefugl i Østfold er ønskelig. Eventuelt vern av hekkelokaliteten. Overgang til stålhagl istedetfor blyhagl er ønskelig.

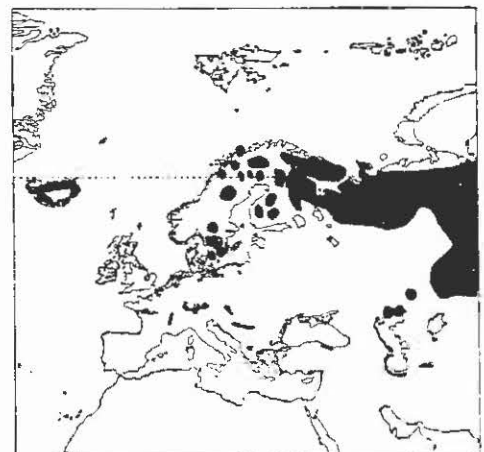
LITTERATUR: 2,34,54,56,57,83,87,89,138,163,169,205,
229,240,384,395,427,449.

SANGSVANE

Venstre: Artens utbredelse i Østfold. Piott: Konstret hekking.

Høyre: Artens utbredelse i Vest-Palæarktisk etter Harrison 1982 An atlas of the birds of the Western Palae-arctic. Sorte felt= Hekkeområder, Grå felt= Overvintringsområder, Skraverte felt= Områder hvor arten påtreffes under trekket.

GRÅGÅS Anser anser

Status: SJELDEN

Orden: Anseriformes
Familie: Anatidae

GLOBAL UTBREDELSE

Diskontinuerlig transpalearktisk. Island, Norge og Østersjølandene, Danmark sørøstover mot Svartehavslandene. Asiatiske steppeområder til Mandsjuria og Mongolia.

UTBREDELSE I NORGE

Har fra gammelt av ruget på øyer og holmer langs kysten fra Stavanger til Porsangerfjorden, i størst antall fra Trøndelagskysten og nordover. Øst for Lindesnes har grågåsa blitt funnet hekkende de senere årene, og hekker nå flere steder langs Oslofjorden.

UTBREDELSE I ØSTFOLD

Første hekkefunn i fylket ble gjort på Øra ved Fredrikstad på slutten av 1960-tallet, og fram til i dag er 6 hekkefunn registrert. Taralden, Råde 1971, Eldøya, Rygge 1972, begge mislykket. 1 par fikk fram 5 unger på Øra i 1980, 1 par med unger ble sett i Iddefjorden i 1987 og 1 par med unger i Øra naturreservat i 1989.

ØKOLOGI/HABITATKRAV

Trekfugl til S-Europa. Finnes i utbredelsesområdet i en rekke forskjellige biotoper. Ferskvann med spredt vegetasjon, takrør og med tilgang til passende gressbeiter, enger og våtmarker. I Norge langs kysten på små gress og lyngbevokste flate øyer. Reiret plasseres på bakken ofte ved en busk og ikke langt fra vann. Kan hekke kolonivis med reiravstand ned til 2 m. Hekkeplassen brukes år etter år. 5-6 (4-8) egg legges i april/mai og ruges 27-28 dager av hunnen. Ungen er reirflykter og kan spise selv. Flyvedyktig etter 50-60 dager og er fram til neste vår sammen med foreldrene, familien forlater overvintringsområdet sammen og de skilles når foreldrefuglene drar mot hekkeplassen. Forplantningsdyktig ved utgangen av 2. leveår.

Føden utgjøres av vegetabilier som tas fra marken og vannoverflaten.

BESTANDSSTØRRELSE/UTVIKLING

Sverige 2000 par, 1980, Danmark 2000 par, 1978, Finland ca. 300 par, 1983. Den norske bestanden er trolig i størrelsesorden ca. 2000 par, 1984 og viser en klar økning. Øst for Lindesnes hekker arten nå i Vest-Agder, Telemark, Vestfold, Akershus og Østfold. Oslofjorden er rik på potensielle hekkelokaliteter og hvis den positive utviklingen fortsetter vil arten antagelig spre seg enda mer.

NEGATIVE FAKTORER

Grågåsa har ofte vært utsatt for hensynsløs jakt. Konflikter med grunneiere har oppstått pga. beiteskader. Menneskelig forstyrrelse kan være en betydelig negativ faktor langs kysten, eggene på Taralden i 1971 ble trolig tatt av folk. Arten kan være utsatt for predasjon fra rev og mink .

INTERNASJONAL/NASJONAL STATUS

Oppført på Bernkonvensjonens liste III.

IVERKSATTE FORVALTNINGSTILTAK I NORGE

Endel norske hekkelokaliteter inngår i verneområder.

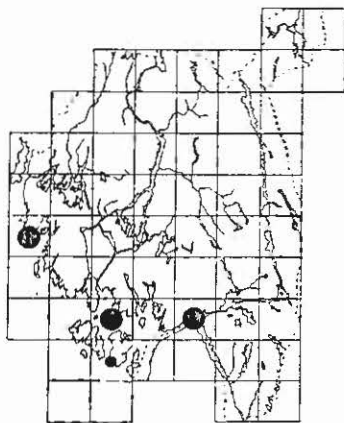
IVERKSATTE FORVALTNINGSTILTAK I ØSTFOLD

2 av lokalitetene hvor grågåsa har hekket er fredet som naturreservat. Øra og deler av Eldøya. Taralden er foreslått vernet som sjøfuglreservat.

AKTUELLE FORVALTNINGSTILTAK

Grågåsa er jaktbar i hele landet (21/8-31/10). I Østfold hvor det ser ut som om arten vil etablere seg på litt sikt, vil en anbefale at arten blir totalfredet til en eventuell bestand vil kunne tåle jakt. Planer om utsetting av grågås har vært fremmet og kan la seg gjennomføre. Arten bør følges nøye og ved oppdagelse av nye hekkelokaliteter bør ferdselsforbud midlertidig innføres. Påståtte beiteskader fra grågås har vanskelig latt seg måle, og om arten fredes må grundige undersøkelser gjennomføres før eventuell "skadefugl" får felles.

LITTERATUR: 56,57,87,89,109,143,169,213,215,275,358,384,395,427,453,495.

GRÅGÅS

Venstre: Artens utbredelse i Østfold modifisert etter Viker 1984 Status for Atlasprosjektet. Stort plott: Konstatert hekking, lite plott: mulig hekking.

Høyre: Artens utbredelse i Vest-Palæarktisk etter Harrison 1982 An atlas of the birds of the Western Palae-arctic. Sorte felt= Hekkeområder, grå felt= Overvintringsområder.

BRUNNAKKE Anas penelope

Status: **SJELDEN**

Orden: Anseriformes

Familie: anatidae

GLOBAL UTBREDELSE

Transpalearktisk. Ruger i N-Europa, Island, Fennoskandia, Skottland, Danmark (sjelden), NØ-Tyskland, Polen og Russland, videre østover gjennom den nordlige delen av Asia til Stillehavet.

UTBREDELSE I NORGE

I Sør-Norge hekker arten fra Vest-Agder til Sør-Trøndelag, med tettest bestand på flat-Jæren og i nordre deler av Rogalands kyststrøk. Ser ut til å mangle helt i innlandsfylkene bortsett fra nordlige områder. Arten har størst utbredelse i Nord-Norge.

UTBREDELSE I ØSTFOLD

Bare ett sikkert hekkefunn er gjort i fylket i nyere tid, voksen fugl m/5 dununger på Øra ved Fredrikstad 29/7-67. Arten hekket trolig i Arekilen, Hvaler i 1958. I Atlasperioden ble sannsynlig hekking registrert i 1 rute og mulig hekking i 4 ruter. Brunnakken har nok aldri vært vanlig i Østfold og Collett skriver da også at arten helst ble sett øst for Lindesnes i trekktiden.

ØKOLOGI/HABITATKRAV

Trekkfugl som overvintrer i Sydvest-Europa. I Vest-Norge har arten sine viktigste hekkeområder innen lyngheiregionen. Våtmarkshabitatene som arten foretrekker er relativt grunne tjern og vann ned til noen få hektars størrelse med vegetasjonsrike strandbredder og velutviklede flytebladsoner. Viktig er også at deler av strandbredden har velutviklede strandenger for beiting av akvatisk/terrestrisk vegetasjon. Unntak finnes på Vestlandet, noen lokaliteter uten særlig heloflyttbelter/flytebladsoner, men vannene har tett bestand av brasmegras og tjønnaks. Også mindre tjern dominert av takrør benyttes. Omgivelser dominert av barskog er vanlig i Nord-Sverige. De fleste hekkeområdene for arten bærer preg av tildels kraftig, sekundær eutrofiering, mens den i nordlige deler av utbredelsesområdet ser ut til å foretrekke innsjøer av intermedieær (mesotrof) karakter. Reiret plasseres på bakken, godt skjult og vanligvis nær vann. 7-9 (4-11) egg legges i april/mai og ruges i 24-25 d. av hunnen. Ungen er uavhengig samtidig. Kjønnsmoden som 1-åring, men hekker noen ganger ikke før den er 2 år gammel.

Føden består nesten utelukkende av vegetabilier som tas fra bakken eller vannoverflaten. Akvatiske insekter er viktig kost for hunner i eggleggingsperioden og for oppvoksende unger.

BESTANDSSTØRRELSE OG UTVIKLING

Meget vanlig i Finland, 40.000 par i 1958 og bestanden ser ut til å øke. For Sverige foreligger ingen tall. Den norske bestanden er

anslått til 1200 par i Sør-Norge og 3-4000 par i Nord-Norge.
Bestanden i nordlige Fennoskandia er anslått til 21.000 par.

NEGATIVE FAKTORER

Biotopødeleggelse - oppdyrking og igjenfylling av våtmarker er den største trusselen for arten.

INTERNASJONAL/NASJONAL STATUS

Oppført på Bernkonvensjonens liste III.

IVERKSATTE FORVALTNINGSTILTAK I NORGE

Flere hekkeområder inngår i verneområder.

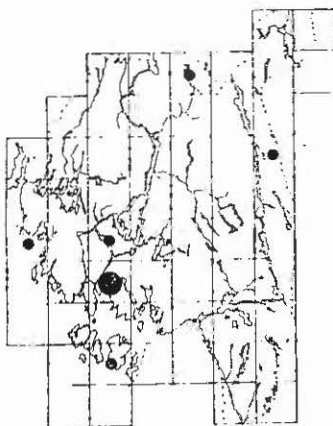
IVERKSATTE FORVALTNINGSTILTAK I ØSTFOLD

Hekkelokaliteter på Øra er fredet som naturreservat, og flere potensielle lokaliteter er vernet/foreslått vernet.

AKTUELLE FORVALTNINGSTILTAK

I Norge er det arten i hele landet 21/8-23/12, og det er stilt spørsmål om dette er riktig. Men en nasjonal bestand på omkring 5000 par, kan det være grunn til å revidere artens status som "alminnelig" andeart i Norge. Det er foreslått å utsette jaktstart på brunnakke til 10/9, slik at den norske bestanden rekker å blande seg med andre populasjoner som trekker forbi og raster i Norge. Det er nasjonalt viktig å klartlegge bestandsforholdene hos brunnakke i Norge. Undersøkelser bør igangsettes for å fastslå om arten hekker i Østfold.

LITTERATUR: 87, 89, 109, 139, 169, 185, 219, 261, 395, 427.

BRUNNAKKE
Venstre: Artens utbredelse i Østfold modifisert etter Viker 1984 Status for Atlasprosjektet Stort plott: Konstatert hekking lite plott: mulig hekking.
Høyre: Artens utbredelse i Vest-Palearktis etter Harrison 1982 An atlas of the birds of the Western Palearctic. Sorte felt= Hekkeområder, grå felt= overvintringsområder og skraverte felt= områder hvor arten blir påvist i trekketidene.

SNADDERAND *Anas strepera*

Status: USIKKER

Orden: Anseriformes

Familie: Anatidae

GLOBAL UTBREDELSE

Diskontinuelig holarktisk. Island, Sverige, De britiske øyer og Frankrike. Østover gjennom Russland til Afghanistan og V-Mongolia, dessuten i N-Amerika. De fleste steder (f.eks. Norden) fåtallig og spredt.

UTBREDELSE I NORGE

Sjelden, ruger trolig regelmessig nord til Lofoten. Første hekkefunn i Norge ble gjort i Kurefjorden, Råde i 1965 og også i 1966 hekket arten her. Siden har hekkefunn blitt gjort i Frøylandsvannet på Jæren 1978 og Grimstadvannet, Møre og Romsdal 1980 samt Værøy i Lofoten 1980. I 1989 hekket antagelig arten i Øra naturreservat, voksne fugler ble sett og et reir m/egg ble funnet, høyst sannsynlig dreide det seg om et snadderandreir.

UTBREDELSE I ØSTFOLD

Arten blir nå registrert årlig på lokaliteter som synes som potensielle hekkesteder. De fleste observasjonene gjelder par på våren/forsommeren.

ØKOLOGI/HABITATKRAV

Trekkfugl som overvintrer i Sørvest-Europa fra Danmark til England. Hovedsakelig tilknyttet åpent lavlandsterreng, men ser gradvis ut til å kolonisere områder ved havet i Palearktis. Derved modifiseres habitatkravet selv om arten fremdeles helst unngår salt eller brakkt og urolig vann. Foretrekker ganske grunt, eutroft stille eller stilleflytende åpent vann som tilbyr mange skjulesteder. Reiret plasseres både helt eksponert og også under busker, om det første er tilfelle plasseres gjerne reiret i en måke eller ternekoloni. 8-12 (6-16) egg legges i mai/juni og ruges av hunnen i 24-26 dager. Ungen er reirflykter og beiter selv. Flygedyktig etter 45-50 dager og er uavhengig samtidig. Hekker som 1. åring.

Føden er for det meste vegetabilier som tas under vann. Snaddeanda kan også ta korn og gress på land. Ungen spiser vanninsekter de første 3 ukene.

BESTANDSTØRRELSE OG UTVIKLING

Danmark 10 - 20 par 1978. Sverige 30-75 par 1970. Bestanden øker i Vest-palearktis. Bestanden viser sterke populasjonssvingninger i Norge og er sort sett svært fåtallig, arten er muligens i utvikling i Lofoten/Helgeland. Totalbestanden overstiger neppe 10 par.

NEGATIVE FAKTORER

Fullstendig gjenngroing (eutrofiering) vil være meget uheldig. Mindre beitetrykk ser ut til å hindre arten i å hekke ved enkelte vann. Arten hekker sent og er derfor spesielt utsatt for menneskelig forstyrrelse. Det er svært vanskelig å skille arten (i alle fall hunnen) fra jaktbare arter slik at dette kan være en negativ faktor.

INTERNASJONAL/NASJONAL STATUS

Oppført på Bernkonvensjonens liste III. Listet som sjelden av Direktoratet

for Naturforvaltning 1988.

IVERKSATTE FORVALTNINGSTILTAK I NORGE

Totalfredet. Arten forekommer på vernede/foreslått lokaliteter.

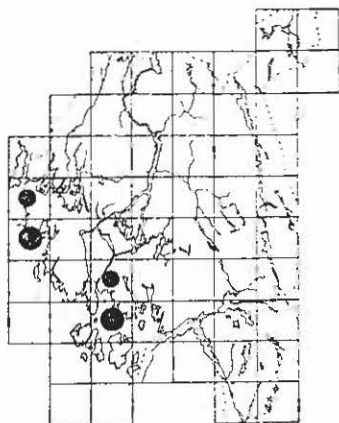
IVERKSATTE FORVALTNINGSTILTAK I ØSTFOLD

Den gamle hekkelokaliteten i Kurefjorden ligger innenfor naturreservatets grenser. Flere potensielle hekkelokaliteter finnes i etablerte/foreslåtte naturreservater.

AKTUELLE FORVALTNINGSTILTAK

Nærmere undersøkelser av biotopkrav i Norge/Østfold er ønskelig. Hindre total igjengroing av potensielle hekkelokaliteter. Informasjon til jegere slik at arten ikke felles under høstjakten. Undersøkelse av artens bestand og opptreden i fylket.

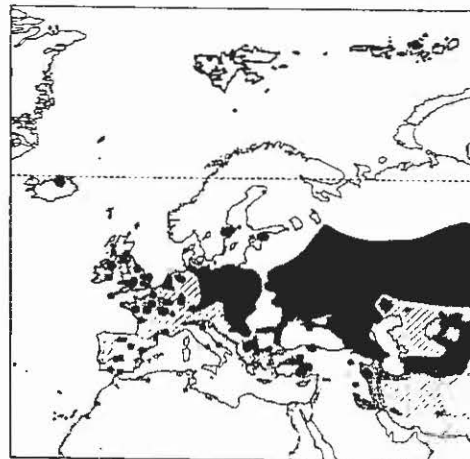
LITTERATUR: 2, 83, 87, 89, 109, 139, 169, 370, 395, 427, 449, 459,
498

SNADDERAND

Venstre: Artens utbredelse i Østfold modifisert etter Viker 1984 Status for Atlasprosjektet. Stort plott: Konstatert hekking, mellomstort plott: Sannsynlig hekking.

Høyre: Artens utbredelse i Vest-Palæarktisk etter Harrison 1982 An atlas of the birds of the Western Palae-arctic. Sorte felt= Hekkeområder, grå felt = overvintringsområder og skraverte felt= områder hvor arten påtreffes i trekketidene.

STJERTAND *Anas acuta*

Status: SJELDEN

Orden: Anseriformes
Familie: Anatidae

GLOBAL UTBREDELSE

Hovedsakelig holarktisk. Island, De britiske øyer og N-Frankrike østover gjennom Fennoskandia, Danmark og N-Tyskland, Russland og Sibir til Stillehavet, dessuten i N-Amerika. Ruger av og til på Spitsbergen. På Kerguelen og Crozet Islands to andre raser.

UTBREDELSE I NORGE

Hovedutbredelsen nord for polarsirkelen, særlig i Finnmark. Hekker spredt og ikke alminnelig i S-Norges fjelltrakter, i høyereliggende barskoger og enkelte steder i lavlandet.

UTBREDELSE I ØSTFOLD

Funnet hekkende (reir m/6 egg) i Øra-området ved Fredrikstad i 1966. 1 par ruget høyst sannsynlig her også i 1967. Senere er voksen hunn med dununger observert i Kurefjorden, Rygge i 1987 og 1988. Endel vårobservasjoner fra potensielle hekkelokaliteter foreligger.

ØKOLOGI/HABITATKRAV

Trekkfugl til sørvest-Europa og Vest-Afrika. Arten foretrekker grunne, oftest eutrofe vannhabitater i åpent, vidt landskap. Reiret plasseres mellom lyng og gress, men stjertand unngår for kraftig vegetasjon. Reiret ligger ofte ikke langt unna vann, men inntil 200 m unna er ikke uvanlig. 7-9 egg legges i mai/juni og ruges av hunnen i 22-24 d. Hannen ligger aldri langt unna i rugetiden. Ungen er reir-flyktende og kan beite selv. Flygedyktige etter 40-45 d. og er da også uavhengig. Hekker som 1-åring.

I føden inngår et vidt spekter av vegetabilier og animalier som hovedsakelig tas på grunt vann og mudderbunn. Søker også føde på land ved å plukke og grave. Av animalier inngår vanninsekter, biller, øyenstikkerlarver, gresshopper, krepsdyr, amfibier og noe småfisk. Ungen spiser hovedsakelig evertebrater (80%).

BESTANDSSTØRRELSE OG UTVIKLING

Tallrik i Finland 20.000 par, 1958, Danmark 150-200 par, 1978. Sannsynligvis hekker færre enn 500 par i Norge. Bestanden er stabil i Troms og Finnmark, økende antall observasjoner i Nordland. Bestanden i S-Norge er muligens noe avtagende.

NEGATIVE FAKTORER

Biotopødeleggelse - oppdyrking, utfylling av våtmarksområder. Hunnen av stjertand er vanskelig å skille fra hunner av jaktbare arter slik at felling av endel individer forekommer. Tørke i Sahelområdet i Afrika kan være en negativ faktor.

INTERNASJONAL/NASJONAL STATUS

Oppført på Bernkonvensjonens liste III. Listet som sjelden av Direktoratet for naturforvaltning i 1988.

IVERKSATTE FORVALTNINGSTILTAK I NORGE

Totalfredet. Hekker i endel opprettede/foreslåtte verneområder.

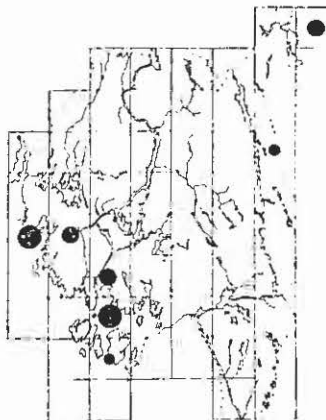
IVERKSATTE FORVALTNINGSTILTAK I ØSTFOLD

Begge lokalitetene hvor arten er funnet hekkende i Østfold har status som naturreservat. Dessuten er flere potensielle hekkelokaliteter foreslått vernet som naturreservater.

AKTUELLE FORVALTNINGSTILTAK

Informasjon til jegere om artens utseende for å unngå forveksling med jaktbare arter. Oppfølging av hekkesuksess i Kurefjorden er ønskelig.

LITTERATUR: 83,87,89,109,169,262,395.

STJERTAND
Venstre: Artens utbredelse i Østfold modifisert etter Viker 1984 Status for Atlasprosjektet. Stort plott: Konstatert hekking, mellomstort plott: sannsynlig hekking og lite plott: mulig hekking.
Høyre: Artens utbredelse i Vest-Palearktis etter Harrison 1982 An atlas of the birds of the Western palae-arctic. Sorte felt= Hekkeområder, grå felt= overvintringsområder og skraverte felt= områder hvor arten påtreffes i trekk-tidene.

KNEKKAND *Anas querquedula*

Status: **SJELDEN**

Orden: Anseriformes
Familie: Anatidae

GLOBAL UTBREDELSE

Transpalearktisk, ruger fra Island (tilfeldig), Skandinavia og England gjennom mellom-Europa, N-Balkan, Russland og S-Sibir til Mongolia og Mandsjuria.

UTBREDELSE I NORGE

Kun få hekkefunn spredt i S-Norge, men trolig årvisst ruger flere steder. Observert en rekke ganger i Midt-Norge, Nordland, Troms og Finnmark og hekker trolig fåtallig også her. Første gang påvist i Norge i Oslo 1862, første hekkefunn ble gjort på Fokstuemyra, Oppland i 1947.

UTBREDELSE I ØSTFOLD

Ikke med sikkerhet påtruffet rugende i fylket, men arten er påvist på mange potensielle hekkelokaliteter siden midten av 1960-tallet. Arten hekker sannsynlig årlig i fylket. Første gang påvist i Østfold ved Fredrikstad 6/8-1882.

ØKOLOGI/HABITATKRAV

Trekkfugl som overvintrer i Vest-Afrika sør for Sahara. I Palearktisk lite knyttet til marine eller tidevannspåvirkede estuarhabitater. Unngår også dype og livløse og ilotrofe vann. Foretrekker små sjøer med gjemmesteder, gjerne vann inntil gressmark, og annen våtmark med mye flytebladvegetasjon. Reir på bakken i vegetasjonen vanligvis like ved vann. 8-9 (6-14) egg legges i mai/juni og ruges i 21-23 d. av hunnen. Ungen er reirflyktende og beiter selv. Flyvedyktig etter 35-40 d. og er uavhengig omtrent samtidig. Hekker som 1-åring.

Føden består både av vegetabilier og animalier som blir samlet svømmende med hodet under vann. I den animalske delen inngår insekter, larver, vannbiller, mollusker, krepsdyr, froskeegg, froskeyngel og fisk. Ungen spiser for det meste animalier (inntil 90%).

BESTANDSSTØRRELSE OG UTVIKLING

Danmark neppe over 200 par, 1978. Finland 1-2000 par i 1958. Svingende bestand i Vestpalearktisk. Oppgang 1850-80, fulgt av nedgang, siden oppgang til 1950 og noe nedgang etter dette. Bestandsstørrelse og utvikling i Norge er usikker, men det hekker neppe mer enn 100 par i landet.

NEGATIVE FAKTORER

Biotopødeleggelse - igjenfylling, oppdyrking av våtmarksområder. Tørke i overvintringsområdene i Sahel er en betydelig negativ faktor. Arten kan lett forveksles med jaktbare arter under jakten. Mindre beiting i strandsoner med påfølgende gjengroing er meget uheldig.

INTERNASJONAL/NASJONAL STATUS

Oppført på Bernkonvensjonens liste III. Listet som sjelden av Direktoratet for naturforvaltning i 1988.

IVERKSATTE FORVALTNINGSTILTAK I NORGE

Totalfredet. Forekommer i flere foreslåtte/opprettede verneområder.

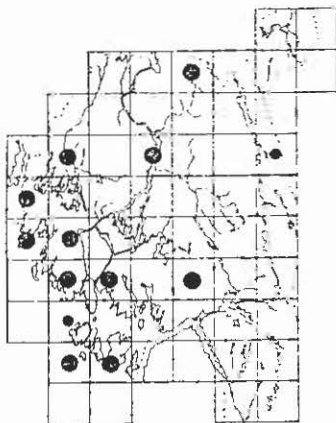
IVERKSATTE FORVALTNINGSTILTAK I ØSTFOLD

Endel potensielle hekkelokaliteter inngår i opprettede/foreslåtte verneområder.

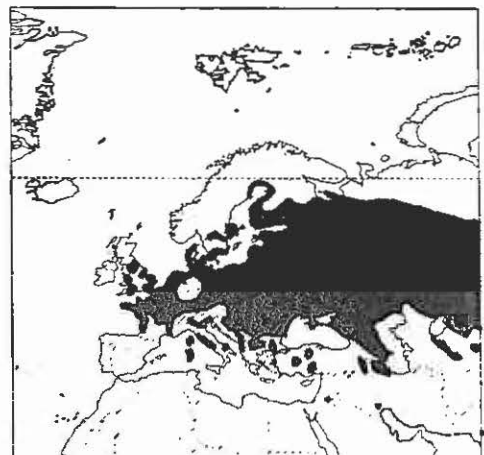
AKTUELLE FORVALTNINGSTILTAK

Kartlegging av utbredelse og bestand er ønskelig. Informasjon til jegere for å unngå felling av arten under jakta er viktig. Vern av overvintringsplasser nødvendig. Meget viktig å unngå tiltak med tanke på oppdyrking i våtmarksområder.

LITTERATUR: 83,87,89,109,169,262,295,381,395,404.

KNEKKAND
Venstre : Artens utbredelse i Østfold etter Viker 1984
Status for Atlasprosjektet
Mellomstort plott: Sannsynlig hekking, lite plott: mulig hekking,
Høyre: Artens utbredelse i Vest-Palerarktis etter Harrison 1982 An atlas of the birds of the Western Palaearctic. Sorte felt= Hekkeområder, skraverte felt= områder hvor arten påvises i trekketidene.

SKJEAND *Anas clypeata*

Status: SJELDEN

Orden: Anseriformes
Familie: Anatidae

GLOBAL UTBREDELSE

Holarktisk, ruger fra Island, De britiske øyer og Frankrike østover gjennom sørlige Fennoskandia og Mellom-Europa, N-Balkan, Russland og Sibir til N-Japan og Mongolia, dessuten i N-Amerika.

UTBREDELSE I NORGE

Det er uvisst når skjeanda etablerte seg som rugefugl i Norge. Den er nevnt som forekommende allerede i 1764. Første norske hekkefunn ble gjort på Jæren i 1935 (4 par). Ruger nå spredt og fåtallig nordover til Tromsø.

UTBREDELSE I ØSTFOLD

Arten ble første gang påvist i fylket 1.9.1877. (1 juv. hunn som ble skutt i Eidsberg). Første hekkefunn ble imidlertid ikke gjort før i nyere tid. Skjeanda har likevel helt sikkert hekket i fylket før dette, bl.a. i Øra-området ved Fredrikstad hvor arten har blitt registrert i i hekketiden i alle fall siden midten av 1960-tallet. Hekkefunn er nå kjent fra Gjølssjø i Marker, Øra, Fredrikstad, Skipstadkilen og Akerøya Hvaler. Skjeanda hekker ganske sikkert over hele fylket i passende biotoper, men den er vanskelig å inventere da den er meget sky.

ØKOLOGI/HABITATKRAV

Trekkfugl som overvintrer i Sørvest og Vest-Europa, og deler av Afrika. Skjeanda er en typisk lavlandsart som foretrekker grunne næringsrike ferskvann og dammer med rik vegetasjon. Kan også hekke ved brakkvann. Reiret plasseres på bakken i vegetasjonen, vanligvis like ved vann. 9-11 (6-14) egg legges i mai og ruges av hunnen i 22-23 d. Hannen holder seg i nærheten, ihvertfall i begynnelsen av rugeperioden. Ungen er reirflyktende og beiter selv. Flyvedyktig etter 40-45 d og er uavhengig samtidig. Hekker som 1-åring.

Føden er meget variert og består av både animalier og vegetabilier: Plankton, krepsdyr, små mollusker, insekter og larver, frø og plantedeler. Meget spesialisert i å filtrere ut føde fra vann. Svømmer med halsen strukket forover og sveiper overflaten med side-til sidebevegelser med nebbet. Ungens føde har i undersøkelser vist seg å bestå av opptil 70% planktoniske krepsdyr.

BESTANDSSTØRRELSE OG UTVIKLING

Danmark 5-600 par, 1978. Finland 4000 par, 1958. Den totale Vest-palearktiske vinterbestanden er muligens så stor som 1,5 mill. fugler. Den norske bestanden er anslått til 100-250 par, med stabil bestand på Østlandet og økning i Midt- og Nord-Norge. Bestanden i Sverige er også økende.

Bestanden i Østfold er vanskelig å tallfeste, men det hekker neppe mer enn 5-10 par årlig i fylket.

NEGATIVE FAKTORER

Biotopødeleggelser - utfylling, oppdyrking av våtmarksområder.
Forveksling med jaktbare arter under andejakten.

INTERNASJONAL/NASJONAL STATUS

Oppført på Bernkonvensjonens liste III. Listet som sjelden av
Direktoratet for naturforvaltning i 1988.

IVERKSATTE FORVALTNINGSTILTAK I NORGE

Totalfredet. Hekker i endel opprettede/foreslåtte verneområder.

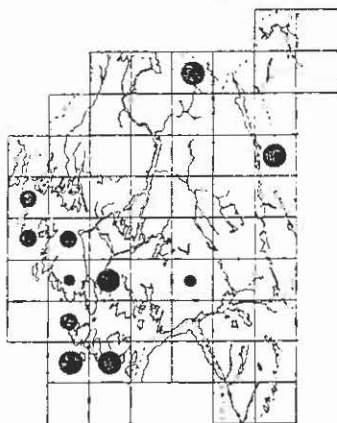
IVERKSATTE FORVALTNINGSTILTAK I ØSTFOLD

Flere påviste/potensielle hekkelokaliteter ligger i opprettede/
foreslåtte verneområder.

AKTUELLE FORVALTNINGSTILTAK

Nærmere kartlegging av utbredelse og bestand er ønskelig. Informasjon
til jegere slik at felling av arten under andejakta kan unngås.

LITTERATUR: 83,87,89,109,169,185,328,381,395,404,427.

SKJEAND
Venstre: Artens utbredelse i
Østfold modifisert etter
Viker 1984 Status for Atlas-
prosjektet. Stort plott:
Konstatert hekking, mellom-
stort plott: sannsynlig
hekking og lite plott: mulig
hekking.
Høyre: Artens utbredelse i
Vest-Palæarktisk etter Har-
rison 1982 An atlas of the
birds of the Western Palae-
arctic. Sorte felt= Hekke-
områder, grå felt= over-
vintringsområder og skraverte
felt= områder hvor arten på-
teffes i trekketidene.

TAFFELAND *Aythya ferina*

Status: SÅRBAR

Orden: Anseriformes
Familie: Anatidae

GLOBAL UTBREDELSE

Palearktisk, ruger på Island, De britiske øyer, i Mellom-Europa med Danmark, Fennoskandia videre gjennom Ø-Europa sør til Jugoslavia og Romania samt i et belte gjennom midtre Asia til Turkestan, SV-Sibir og NV-Mongolia, dessuten i Algerie og Tunis.

UTBREDELSE I NORGE

Første norske funn ble gjort i Krøderen i 1829 og er siden relativt ofte påtruffet her til lands helt opp til Finnmark. Hekket første gang i Norge i Gjølsjø, Marker 28/5-1972 (reirfunn). Har siden blitt påvist hekkende i Akershus og i Møre og Romsdal.

UTBREDELSE I ØSTFOLD

Arten ble første gang observert i fylket ved Halden i 1858. Som nevnt ovenfor ble det første norske hekkefunnet gjort i Gjølsjøen i 1972, og arten har hekket på lokaliteten etter dette. I tillegg er taffelanda påtruffet på flere andre lokaliteter i fylket i hekketiden. Registrert i 9 Atlasruter. Arten har antakelig hekket i Gjølsjøen også før 1972. Allerede 24/5-1962 ble 2 par observert her.

ØKOLOGI/HABITATKRAV

Hovedsakelig trekkfugl som overvintrer i Vest- og Sørvest-Europa og Nord-Afrika, men i milde vintre kan endel individer overvintre. Siden taffelanda hovedsakelig finner føde ved å dykke til bunnen (1-2,5 m) krever den åpent vannspeil. Foretrekker vann med belte av høyvokst vegetasjon langs breddene (takrør, siv, starr). Reiret plasseres på bakken ikke langt fra vann og godt skjult. 8-10 (4-15) egg legges i mai/juni og ruges i ca. 25 d av hunnen. Ungen er reirflyktende og spiser selv, flyvedyktig etter 50-55 d og er uavhengig til samme tid.

Føden består av vegetabilier og animalier som skaffes tilveie hovedsakelig ved dykking. Av animalier tas krepsdyr, mollusker, insekter, larver og amfibier, noe småfisk tas også. Ungen spiser insekter og frø som den finner på overflaten.

BESTANDSSTØRRELSE OG UTVIKLING

Taffelanda er opprinnelig en steppeart som i de siste 150 år har ekspandert vestover fra Sovjetunionen. Arten inntok Sverige fra ca. 1850 og spredte seg i de neste 20 årene til Finland og Danmark. Det ser ut som den norske bestanden er en utløper av den sydsvenske. Danmark 350-700 par 1978. Den norske bestanden ser ut til å være i svark men sikker ekspansjon og er i størrelsesorden 10-25 par.

Bestanden i Østfold er ikke lett å tallfeste, men antallet hekkende par i Gjølsjøen ble estimert til 4 i 1979. Observasjoner senere indikerer imidlertid at bestanden nå er større, men neppe over 10 par.

NEGATIVE FAKTORER

Biotopødeleggelse - utfylling og oppdyrking av våtmarker. Fullstendig eutrofiering og gjengroing av sjøer vil være svært uheldig. På sikt vil forurensning kunne bli en stor negativ faktor.

INTERNASJONAL/NASJONAL STATUS

Oppført på Bernkonvensjonens liste III.

IVERKSATTE FORVALTNINGSTILTAK I NORGE

Totalfredet. Hekkelokaliteter ligger i foreslåtte naturreservater.

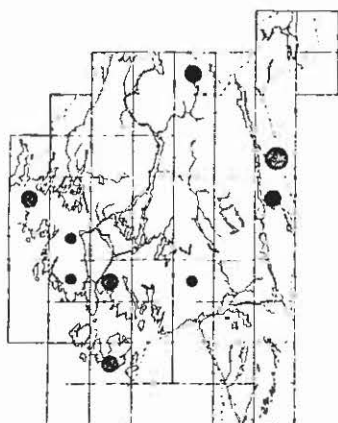
IVERKSATTE FORVALTNINGSTILTAK I ØSTFOLD

Gjølsjøen er foreslått vernet som naturreservat og flere andre potensielle hekkelokaliteter er vernet/foreslått vernet.

AKTUELLE FORVALTNINGSTILTAK

Nærmere vurdering av hekkebestanden i Gjølsjøen er ønskelig, samt undersøkelse av flere potensielle hekkelokaliteter. Hekkevann som ligger i jordbruksområder følges nøye med henblikk på avrenning og påfølgende gjengroing. Vern av hekkelokaliteter ønskelig.

LITTERATUR: 85,87,89,109,169,380,381,395,427,449.

TAFPELAND

Venster: Artens utbredelse i Østfold etter Viker 1984 Status for Atlasprosjektet Stort plott: Konstatert hekking, mellomstort plott: sannsynlig hekking og lite plott: mulig hekking.

Høyre: Artens utbredelse i Vest-Palearktis etter Harrison 1982 An atlas of the birds of the Western Palearctic. Sorte felt= Hekkeområder, grå felt= overvintringsområder og skraver-te felt= Områder hvor arten påtreffes i trekktidene.

Orden: Anseriformes
Familie: Anatidae

GLOBAL UTBREDELSE

Holarktisk. Island, Skottland, Norge, Sverige og Danmark gjennom Østersjølandene, Russland og S-Sibir til Stillehavet, med isolerte forekomster i Alpene og Altai. Rasen *comatus* i NØ-Afganistan, Pamir, Tibet, Himalaia og V-Kina. Rasen *americanus* i N-Amerika. Har gjennomgående en sørligere utbredelse enn silanda.

UTBREDELSE I NORGE

Ruger spredt over det meste av landet helt opp til Varanger. Få steder alminnelig da det oftest er meget langt mellom parene (Haftorn).

UTBREDELSE I ØSTFOLD

Arten er først og fremst knyttet til vann i indre strøk av fylket, og svært få konkrete hekkefunn foreligger. Under Atlas-prosjektet ble arten påvist i 12 ruter med hekking i 4 av disse.

ØKOLOGI/HABITATKRAV

Trekkfugl/delvis trekkfugl. Vinterbestanden i Østfold er nok dels lokale fugler, dels fugler fra nordligere populasjoner med en tydelig overvekt av de sistnevnte. Individene som trekker, overvintrer langs kysten av Nordsjøen. Laksanda liker store innlandssjøer i skog- eller fjellregionen, vannet skal ikke ha for mye vannvegetasjon og bør ha høy produktivitet på fisk. Tolererer dype vann. Som alltid hos store hulerugere bundet til habitat som inkluderer hekketrær nær vann, selv om hekking så langt som 1 km fra vann forekommer. Bruker passende naturlige hull eller hull uthakket av svartspett. Hvis slike ikke forekommer, kan laksanda benytte klippe- sprekker, hulrom i bratte skråninger eller kunstige reirplasser som fuglekasser, hull i vegger, piper og under bygninger. 8-11 (4-13) egg legges i mai og ruges i 30-32 d av hunnen. Ungen er reirflykter og beiter selv. Flyvedyktig etter 60-70 d og uavhengig samtidig. Hekker først som 2-åring.

Føden består først og fremst av fisk som fanges ved dykking, diettens sammensetning er ellers avhengig av habitat og tilgjengelighet. Byttet er for det meste lite, mindre enn 10 cm og muligens prefereres laksefisk. Spiser også insekter og larver, krepsdyr, mollusker, frosk, småpattedyr og fugl i lite omfang. Ungen tar først hovedsakelig insekter, etter 10-12 d fisk.

BESTANDSSTØRRELSE OG UTVIKLING

Danmark 15-20 par og i nedgang, 1975, Finland 4000 par og stabil eller økende, 1958. Sverige tilsynelatende stabil, 1970. Den norske bestanden er i størrelsesorden 1000-10.000 par. Bestandstall for Østfold er lite kjent, og siden laksanda hekker i områder som stort sett er lite undersøkt, er det vanskelig å gi noe bestandsanslag.

NEGATIVE FAKTORER

Laksanda har blitt sett på som en konkurrent om fisken (spesielt laksefisk), og har derfor vært sterkt forfulgt. Arten er huleruger og tilgangen på reirhull er dårlig p.g.a. fjerning og rekruttering av hule trær, hullene som finnes må den konkurrere med kvinand og perleugle om.

Nyetableringer i områder som drives etter moderne skogbruksmetoder kan ikke påregnes. Arten er utsatt for predatorer som f.eks. mink og mår på reiret. Som andre fiskepisende arter vil forsuring og miljøgifter være negative faktorer.

INTERNASJON/NASJONAL STATUS

Oppført på Bernkonvensjonens liste III.

IVERKSATTE FORVALTNINGSTILTAK I NORGE

Laksanda hekker innenfor noen verneområder.

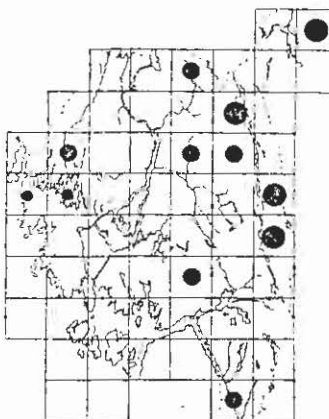
IVERKSATTE FORVALTNINGSTILTAK I ØSTFOLD

Ett kjent hekkevann er foreslått som verneområde. Flere overvintringsplasser er vernet eller foreslått vernet.

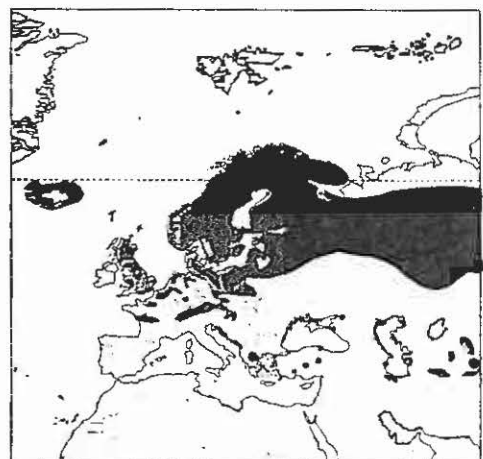
AKTUELLE FORVALTNINGSTILTAK

Det er viktig å spare trær med brukbare reirhull rundt potensielle hekkelokaliteter og å sikre rekruttering av slike. I områder uten mink kan reirplasser gjøres tilgjengelig under uthus, boder, hytter osv. ved å lage inngangshull i grunnmur. Uthenging av rugekasser på potensielle hekkelokaliteter. En undersøkelse av artens utbredelse og bestandsstørrelse i fylket er ønskelig.

LITTERATUR: 2,87,89,109,128,169,185,219,381,395,449.

LAKSAND
Venstre: Artens utbredelse i Østfold etter Viker 1984 Status for Atlasprosjektet
Stort plott: Konstatert hekking, mellomstort plott: sannsynlig hekking o lite plott: mulig hekking.
Høyre: Artens utbredelse i Vest-Palæarktisk etter Harrison 1982 An atlas of the birds of the Western Palaeartic. Sorte felt= Hekkeområder, grå felt= overvintringsområder.

VEPSEVÅK Pernis apivorus

Status: **USIKKER**

Orden: Accipitriformes
Familie: Accipitridae

GLOBAL UTBREDELSE

Vestlig palearktisk, ruger over det meste av Europa, med nordgrense gjennom N-Frankrike, Belgia, Nederland, Danmark, SØ-Norge, Sverige, Finland og N-Russland, mot øst til områdene mellom Ob og Jenisei, og sør for det Kaspiske hav i N-Iran.

UTBREDELSE I NORGE

Hekker spredt over det sørøstlige lavland fra V-Agder og nordover til Hamartraktene og Trysil. Spredte hekkefunn lenger nord.

UTBEREDELSE I ØSTFOLD

Trolig oversett eller feilbestemt til musvåk flere steder, finnes nok spredt over hele fylket. Forsvunnet fra mange gamle hekkeplasser i fylket, f.eks. Gressvikmarka, Onsøy og Jeløy, Moss, men det er fremdeles god bestand i flere områder f.eks. Vansjøtraktene som hadde minimum 4 revir i 1982.

ØKOLOGI/HABITATKRAV

Trekkfugl til områder sør for Sahara i Afrika. Hekker i skogområder der det finnes rikelig tilgang på næring. Oftest er det litt ukultivert løvskog den foretrekker, men også furuskog benyttes og granskog lengst nord i utbredelsesområdet. Bosetter seg dels i større skoger der det er åpne felter, enger eller rydninger, dels i områder med småskog der den finner føde i kantsonen. Unngår større områder med åkermark og store våtmarksområder. Reiret plasseres i trær ca. 10-20 m over bakken, både løv- og bartrær benyttes. 2 (1-3) egg legges i mai/juni og ruges i 30-35 d pr. egg, som klekkes usynkront slik at det i de første ukene blir stor forskjell på største og minste unge. Ungen spiser selv etter ca. 18 d og er flyvedyktig etter 40-44 d, selvstendig etter 75-100 d.

Føden består vesentlig av larver og pupper av veps, geithams og humler. Tar også andre insekter, amfibier, reptiler, småpattedyr, reirunger og egg av fugl. Lokaliserer vepsebol ved postering eller ved å følge etter insektet i luften. Graver ut bolet med føttene. Ungen føres med vepselarver som blir brakt til reiret i bolens "innmat".

BESTANDSSTØRRELSE OG UTVIKLING

21.000 par i Vestpalearktisk uten Sovjet, og trekk tall antyder en bestand på 40.000 par for hele regionen. Sverige 8000 par 1981, Danmark 800-1000 par 1981, Finland 800-900 par 1977. Norge under 1000 par 1987. Det synes som om bestanden er i tilbakegang i Norden, og i Norge har arten gått sterkt tilbake i antall siden forrige århundre.

NEGATIVE FAKTORER

Omlagging av skogbruket til mer moderne metoder gir færre egnede hekkebiotoper og færre løvtrær i næringssøkområdene. I det hele tatt blir det færre løvskogsdominerte arealer, særlig i eldre skog. Ille-

gal jakt på arten i S-Europa, særlig i Italia og på Malta, dessuten i Libanon, er en stor trussel mot arten. Vepsevåkens hekkesuksess er klimapåvirket og dårlig insekttilgang gir lav ungeproduksjon.

INTERNASJON/NASJONAL STATUS

Oppført på Bernkonvensjonens liste II. Listes som usikker av Direktoratet for naturforvaltning i 1988.

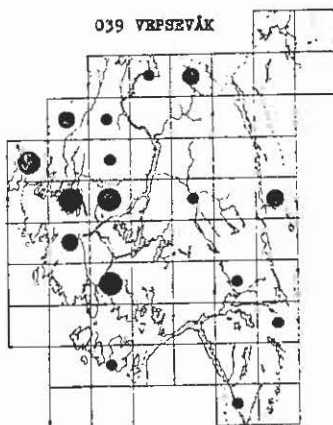
IVERKSATTE FORVALTNINGSTILTAK I NORGE

Totalfredet.

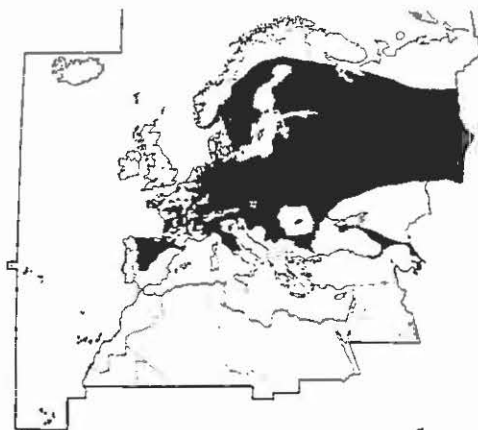
AKTUELLE FORVALTNINGSTILTAK

Nærmere undersøkelser av artens biotopvalg og antall er ønskelig. Nasjonalt bør en engasjere seg i å stanse illegal jakt i trekketidene. Jfr. Bonnkonvensjonen.

LITTERATUR: 13,56,57,67,83,87,90,109,161,169,199,201,
259,315,316,339,340,341,360,384,395,404,406,411,443,444,
452,453,461,474,500.

VEPSEVÅK
Venstre: Artens utbredelse i Østfold etter Viker 1984
Status for Atlasprosjektet
Stort plott: Konstatert hekking, mellomstort plott: sansynelig hekking og lite plott: mulig hekking.
Høyre: Artens utbredelse i Vest-Palearktis etter Gensbøl 1984
Rovfuglene i Europa.
Sorte felt= Hekkeområde.

GLENTE *Milvus milvus*

Status: FORSVUNNET/TROLIG FORSVUNNET

Orden: Accipitriformes

Familie: Accipitridae

GLOBAL UTBREDELSE

Vestlig og sørvestlig Palearktisk. Arten er stort sett europeisk. Middelhavslandene nordover til England, Danmark, S-Sverige, N-Tyskland, Polen og Baltikum. Mot øst til Kaukasus og N-Iran. Utenfor Europa bare i Marokko, Kanariøyene og Kapp Verdeøyene, på sistnevnte sted rasen *fasciicanda*.

UTBREDELSE I NORGE

Glenten forekom i forrige århundre temmelig regelmessig i det sørøstlige Norge. Den besøkte også høst og vår sparsomt det sørlige lavland og ble ofte sett ved Oslo. I dette århundre er arten observert ca. 25 ggr.

UTBREDELSE I ØSTFOLD

Arten skal ifølge Collett ha hekket sparsomt i fylket, særlig i traktene ved Fredrikstad og Halden. 4 reirfunn foreligger, 1 i 1880 og 3 i 1890-årene. Dessuten ble det i en hunn - skutt ved Berg, Halden, 13/5-1881 - funnet et fullbåret egg som allerede var forsynt med fine pletter. I dette århundre er arten kun tilfeldig registrert i fylket selvom det ser ut til at observasjonene blir hyppigere.

ØKOLOGI/HABITATKRAV

Delvis trekkfugl, i S-Sverige trekker 80% av årsungene og 15% av de voksne. Vinterkvarteret ligger i de europeiske middelhavsland, Nord-Afrika og Tyrkia. Glenten foretrekker et landskap med bakker som veksler med skog, utmark, sjøer, elver og bekker. Er i mindre grad enn svartglenten bundet til vannrike områder. Arten hekker derfor også i tørre og fjellrike trakter. Arten foretrekker jaktterreng som preges av kulturmark, fiskerike vann og avfallsplasser. Reiret plasseres i trær 12-15 m over bakken og samme reir kan brukes i flere sesonger. 1-3 (-5) egg legges i mai og ruges hovedsakelig av hunnen i 31-32 d pr. egg. Ungen er flyvedyktig etter 48-50 d, men 15-20 d til blir tilbrakt ved reiret. Glenten hekker første gang som 2-åring.

Glenten har liksom svartglenten en meget variert meny. Sammensetningen avhenger av hva som er tilgjengelig. Fugl, pattedyr, fisk, åtsler, amfibier og krypdyr.

BESTANDSSTØRRELSE OG UTVIKLING

Arten har vist en voldsom tilbakegang i Vestpalearktisk de siste 3-400 år og den totale bestand utgjør nå 7500-17.000 par (usikkerheten skyldes uenighet om Spanias bestand). Glenten ble utryddet i Danmark i 1927, flere hekkforsøk ble gjort i de påfølgende år - men ser først ut til å ha fått fotfeste igjen i de senere år, ca. 10 par hekket i 1982. I Sverige hekket i 1972 30-50 par og i 1986 hele 150 par. Fra kjerneområdet i Skåne har den nå også etablert seg som hekkfugl i Halland, og er funnet rugende så langt nord som mellom Varberg og

Falkenberg på västkusten. Glentebestanden er også i framgang over det meste av utbredelsesområdet, selv om den er langt fra så tallrik som for noen århundrer siden. Stadig flere observasjoner blir gjort i Mellom-Sverige og i Sør-Norge, og det er ikke utenkelig at glenten i fremtiden igjen vil innvandre til Norge (SOF, Sylvén, Gensbøl).

NEGATIVE FAKTORER

Bedre hygieniske forhold har gitt dårligere mattilgang for arten, og det er også færre rovdyr og andre rovfugler som overlater rester til glenten. I endel land er ikke styringen med eller restriksjonene mot giftmidler god nok, dette går hardt utover arten. I sydlige strøk forekommer betydelig illegal jakt og reirplyndring. Så sent som i 1986 røvet eggssamlere 7 av 36 kull i Wales.

INTERNASJONAL/NASJONAL STATUS

Oppført i Bernkonvensjonens liste II. Klassifiseres som direkte truet av Nordisk Ministerråd i 1978 og som sårbar i 1982.

IVERKSATTE FORVALTNINGSTILTAK I NORGE

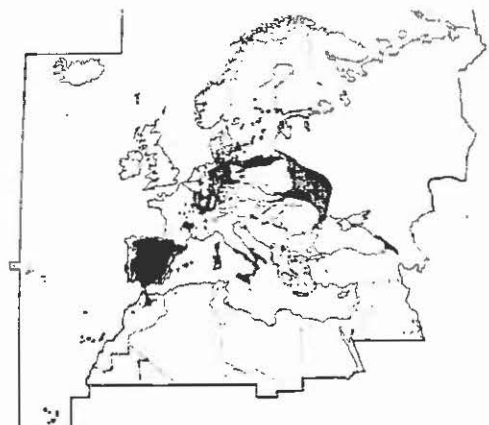
Totalfredet.

AKTUELLE FORVALTNINGSTILTAK

Utviklingen i Sverige bør følges nøye og om det skulle vise seg at arten gjeninnvandrer til landet, må vernetiltak straks settes igang. Press bør legges på de land hvor illegal jakt på arten forekommer, jfr. Bonnkonvensjonen.

LITTERATUR: 2,56,57,67,87,90,109,161,169,201,208,209,
339,340,341,360,370,371,384,395,427,443,453,461,462,463,
464,465,466,467,474,496,500.

GLENTE
Høyre: Artens utbredelse i
Vest-Palearktis etter Gensbøl
1984
Rovfuglene i Europa.
Sorte felt= Hekkeområder,
grå felt= Overvintrings-
områder.

HAVØRN *Haliaeetus albicilla*

Status: FORSVUNNET/TROLIG FORSVUNNET

Orden: Accipitriformes
Familie: Accipitridae

GLOBAL UTBREDELSE

Trans-palearktisk og nearktisk. Ruger fra Island, Skottland, Fennoskandia, Ø-Tyskland og N-Balkan østover gjennom Russland og Lilleasia til Sibir og N-Kina, dessuten på SV-Grønland. Utryddet i SV-Europa og Danmark.

UTBREDELSE I NORGE

Fra Hordaland nordover til den russiske grense.

UTBREDELSE I ØSTFOLD

Havørna fikk en trist skjebne i Østfold, den ble utryddet som hekkefugl allerede i 1882. Det siste tilholdsstedet var Elingårdskogen i Onsøy. I 1879 ble hunnen skutt ved reiret mens dette inneholdt egg. Året etter hørtes ikke noe om reiret, men en ung havørn ble skutt i Onsøy dette året. I 1881 var reiret imidlertid igjen besatt. Forvalteren på Elingård skjøt da begge de voksne, altså både hannen og den nye maken den hadde skaffet seg, det var også dette året egg i reiret. Merkelig nok var reiret, til tross for dette, allerede besatt igjen året etter, i 1882. Ørneparet skydde imidlertid reiret etter å ha lagt etÆgg den 26/3, men paret holdt seg i nærheten til hunnen ble skutt i juni samme år. Dermed var det slutt, noe ørnepar kom aldri mer tilbake til Elingårdskogen. Først så sent som i 1887, og aller siste gang i 1892 ble et enkelt individ sett på Søsterøyene og utenfor Østerelva ved Fredrikstad i hekketiden, kanskje var det hannen som ble igjen siste gang? Havørn registreres nå år om annet i Østfold, men bare om vinteren og som regel er det ungfugler som ses.

ØKOLOGI/HABITATKRAV

De voksne havørnene er overveiende standfugler, mens de unge kan streife vidt omkring. Havørna er hovedsakelig bundet til kysten. Hekkebiotopen kan være temmelig forskjellig, fra lune småøyer eller holmer til høyere, bratte og tildels skogkledte øyer og fastland. Reiret plasseres som oftest på en hylle i en bratt fjellside, vanskelig tilgjengelig. Ikke sjelden ligger det på en lav knaus eller i et tre. I Sverige hekker havørna nesten utelukkende i gamle furutrær. Arten legger 1-3 egg, oftest 2 i mars/mai som ruges i 38 d hovedsakelig av hunnen. Ungen spiser selv etter 35-40 d, forlater gjerne reiret og beveger seg rundt i omgivelsene etter 55 d eller mer. Flyvedyktig etter 70-75 d og føres i nærheten av reiret i ytterligere 35-40 d til den blir uavhengig. Hekker først som 5 eller 6-åring. Havørnas næring varierer med mulighetene på stedet og etter årstidenes betingelser, fisk, sjøfugl, pattedyr og åtsler.

BESTANDSSTØRRELSE OG UTVIKLING

Sverige ca. 100 par, 1983. I Danmark gjorde ett par hekkforsøk på Lolland i 1979 og -80. Finland ca. 40 par, 1981. Norge har omlag halvparten av den europeiske bestanden, 1000 territorielle par og

bestanden er økende. Den har kommet tilbake til områder hvor den har vært borte. Positiv utvikling ses også på Island og i Polen, utenfor disse landene ser situasjonen slett ikke lys ut (Folkestad, Gensbøl). Utsetting av norske fugler i Skottland har ført til reetablering her.

NEGATIVE FAKTORER

Miljøgifter er viktigste årsak til tilbakegangen i Vestpalearktis. I Sverige er felling av store gamle tær som havørna bruker til hekkeplass en negativ faktor. Illegal forfølgelse av et stort problem, og også andre menneskelige forstyrrelser på hekkeplassen virker negativt.

INTERNASJONAL/NASJONAL STATUS

Oppført på Bernkonvensjonens liste II. Først som direkte truet på Europarådets liste 1981, som sårbar på Nordisk Ministerråds lister 1978, 1982. Listet som sårbar av Direktoratet for naturforvaltning i 1988.

IVERKSATTE FORVALTNINGSTILTAK I NORGE

Totalfredet. Noen høvørnpar hekker i verneområder. Prosjekt havørn startet som VVF-prosjekt i 1975 for å undersøke: bestand, utvikling, reproduksjon, næringsvalg, trekk og miljøgifter.

AKTUELLE FORVALTNINGSTILTAK

Fôring av unger på streif langs Oslofjorden i vinterhalvåret kan være aktuelt for å tilby arten garantert giftfri føde.

LITTERATUR: 2,56,57,67,83,87,90,109,134,147,148,161,
169,184,201,204,206,208,209,233,259,303,327,339,340,341,
360,370,371,384,395,401,411,427,443,461,474,500.

HAVØRN
Høyre: Artens utbredelse i
Vest-Palearktis etter Gensbøl
1984 Rovfuglene i Europa.
Sorte felt= Hekkeområder,
grå felt= Overvintrings-
områder.

SIVHAUK *Circus aeruginosus*

Status: **USIKKER**

Orden: Accipitriformes
Familie: Accipitridae

GLOBAL UTBREDELSE

Arten utbredt i NV-Afrika, Eurasia, New Guinea, Australia, New Zealand og enkelte øygrupper i Stillehavet og Det indiske hav. Nominatrasen ruger i S- og Mellom-Europa, nord til SØ-England, Belgia, Nederland, Danmark, S-Sverige, S-Finland og N-Russland mot øst til Lilleasia, Iran, Turkestan og V-Sibir.

UTBREDELSE I NORGE

Første gang påtruffet ved Ellingsrud, Oslo 1825. Har hekket enkelte år i Vest-Agder etter at det første hekkefunnet ble gjort i 1975. Stadig fler sivhauker blir observert på potensielle hekkelokaliteter i Sør-Norge.

UTBREDELSE I ØSTFOLD

Første funn av arten i fylket var 1 individ som ble skutt ved Fredrikstad i 1839. Dette var andre funn i Norge. Arten er ennå ikke påvist hekkende, men observeres stadig på potensielle hekkelokaliteter i fylket om våren: Øra/Fredrikstad, Gjølsjø/Marker, Seutelva/Fredrikstad og Arekilen/Hvaler osv. På svenskesiden av grensen hekker arten i Dalsland og Värmland ved Vänern. Et par med reirmaterialer ble observert på Øra i 1989.

ØKOLOGI/HABITATKRAV

Trekkfugl til tropisk og sørlige Afrika. Konstante hekkeplasser finnes først og fremst i store tette takrørskoger der det er gode jaktmuligheter og forholdsvis fredlig. Forekommer ved vann, myrer, laguner og fjorder. Reiret anlegges normalt i den tettete del av vegetasjonen. 3-8 (-10) egg legges i mai og ruges av hunnen i 31-38 d pr. egg. Flyvedyktig etter 35-40, men avhengige av foreldrene i 15-25 d til. Hekker først som 2- eller 3-åring.

Føden er allsidig, men en høy grad av spesialisering forekommer i hekketiden. Smågnagere, småfugl, høns-, ande- og vadefugl, rotter, fisk, hare, kanin, insekter, frosk, spissmus og krypdyr. Ved jakt flyr den lavt og prøver å overraske byttet ved å utnytte spesielle terrengformasjoner. (C & S).

BESTANDSSTØRRELSE OG UTVIKLING

Totalbestanden i Europa, uten Sovjet, er vurdert til 7-9000 par med Polen-DDR som basisområde. Sverige ca. 520 par i 1979, Danmark 445 par i 1982, Finland ca. 100 par i 1977. Europas sivhaukbestand ble meget hardt rammet av den store bekjempelsen av "skadedyr" rundt århundreskiftet. Den ble utryddet flere steder og andre steder ble bestandene etter hvert så små at den var truet av utryddelse. Den negative utviklingen stanset ikke selv etter fredning i mange land på 1950-60 tallet. Det er først etter midten av 1970-tallet bestanden har øket og da tildels voldsomt. I Danmark har det vært en 5-dobling av hekkende par mellom 1970-82. Sivhauken viser positiv utvikling i

Sverige, DDR, V-Tyskland, Nederland og England. I Sør- og Øst-Europa er bestanden imidlertid fremdeles i nedgang.

NEGATIVE FAKTORER

Biotopødeleggelse - utfylling og oppdyrking, uttørring av våtmarker. Arten er forholdsvis lett å skyte og endel illegal jakt forekommer, spesielt i Sør-Europa. Menneskelig forstyrrelse ved hekkeplassen kan være en negativ faktor, når den blir skremt av reiret kan dette utsettes for predatorer.

INTERNASJONAL/NASJONAL STATUS

Oppført på Bernkonvensjonens liste II.

IVERKSATTE FORVALTNINGSTILTAK I NORGE

Totalfredet. Endel potensielle hekkelokalteter inngår i opprettede/foreslåtte verneområder.

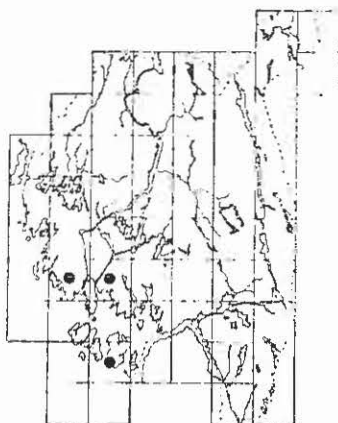
IVERKSATTE FORVALTNINGSTILTAK I ØSTFOLD

Flere potensielle hekkeplasser inngår i etablerte/foreslåtte verneområder.

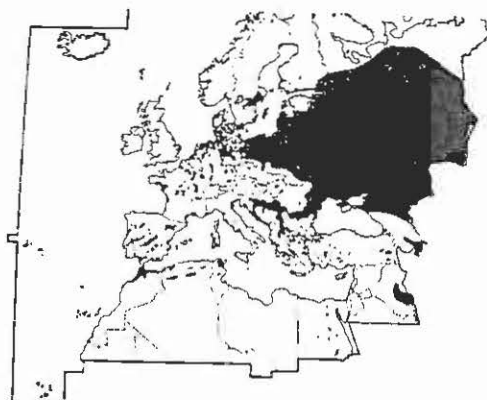
AKTUELLE FORVALTNINGSTILTAK

Arten følges nøye og nødvendige tiltak settes igang om arten begynner å hekke i fylket. Øve press på land hvor illegal jakt på arten forekommer, jfr. Bonnkonvensjonen.

LITTERATUR: 56,57,67,78,87,90,109,141,161,169,201,
208,209,274,279,304,339,340,341,360,379,384,395,411,
427,443,461,500.

SIVHAUK
Venstre: Artens utbredelse i
Østfold etter Viker 1984
Status for Atlasprosjektet
lite plott: mulig hekking.
Høyre: Artens utbredelse i
Vest-Palearktis etter Gensbøl
1984 Rovfuglene i Europa.
Sorte felt= Hekkeområder.

HØNSEHAUK Accipiter gentilis

Status: **USIKKER**

Orden: Accipitriformes
Familie: Accipitridae

GLOBAL UTBREDELSE

Holarktisk. Nominatrasen ruger over hele S & V-Europa bortsett fra Island, mot øst til Finland, V-Russland og Lilleasia. Avløses av nordrussisk hønsenhauk, buteoides, fra Ø-Finland gjennom N-Russland og N-Sibir til Lena. Andre raser i Asia og N-Amerika. Arter hekker også i Marokko i N-Afrika.

UTBREDELSE I NORGE

Hekker i skogstrakter over hele landet, men mer fåtallig nord for polarsirkelen. En av våre "vanligste" rovfugler.

UTBREDELSE I ØSTFOLD

Hekker på egnede lokaliteter over hele fylket.

ØKOLOGI/HABITATKRAV

Overveiende stand og streiffugl. Foretrekken en natur der skogen veksler med åpent terreng, f.eks. myrer, elver, vann og som hekkebiotop prefererer den storstammet gammel skog (klimaksskog) på over 100 ha. Kan nøye seg med mindre områder, men er ofte mindre stabil her. Reiret plasseres hos oss generelt i barskog. 3-4 (2-5) egg legges i mars/mai og ruges hovedsakelig av hunnen 35-38 d pr. egg. Reirtiden er 34-42 d og ungen er uavhengig etter nok 1 mnd. Hønsenhauken hekker som 2-3 åring.

Føden er allsidig og arten jakter nær reiret. I menyen inngår fortrinnsvis middelstore fugler av de mest tallrike artene, derfor store lokale variasjoner. I Fennoskandia dominerer skogshøns, kråkefugl, kanin, hare og ekorn.

BESTANDSSTØRRELSE OG UTVIKLING

Den europeiske bestanden, uten Sovjet, er anslått til 25-30.000 par. Sverige 5-6000 par i 1981, Danmark 500 par i 1981, Finland 10.300 par i 1981. Arten viser en negativ utvikling i S-Europa, i nord er arten stabil selvom den lokalt går noe tilbake.

Arten er uten tvil i tilbakegang i Østfold, den har forsvunnet fra mange gamle hekkeplasser i fylket, ikke minst i kyststrøkene. Noe bestandstall er vanskelig å gi, men nasjonalt er bestanden vurdert til ca. 2000 par i 1984.

NEGATIVE FAKTORER

Arten ble sterkt desimert ved jakt inntil omkring 1945, senere fram til ca. 1970 har miljøgifter vært den sterkeste virkende negative faktoren. Ødeleggelse av klassiske biotoper forårsaket av skogsdrift ved uthogging av gammel skog er en stor negativ faktor. Menneskelig forstyrrelse ved hekkeplasser er uheldig. Arten blir fremdeles av

enkelte sett på som en trussel mot bestander av jaktbart vilt og domestiserte arter.

INTERNASJONAL/NASJONAL STATUS

Oppført på Bernkonvensjonens liste II. Listet som usikker av Direktoratet for naturforvaltning i 1988.

IVERKSATTE FORVALTNINGSTILTAK I NORGE

Totalfredet, men fellingstillatelse på skadehauk kan gis av fylkesmennene. WF og NOF startet "Prosjekt hønsehauk" i 1984.

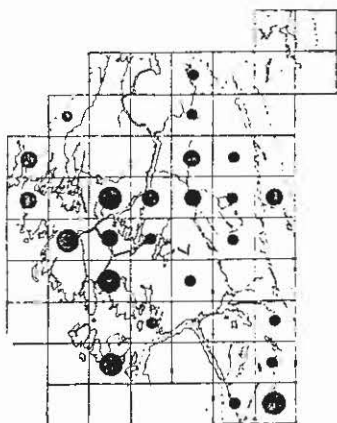
IVERKSATTE FORVALTNINGSTILTAK I ØSTFOLD

Verneplan for barskog er under utarbeidelse.

AKTUELLE FORVALTNINGSTILTAK

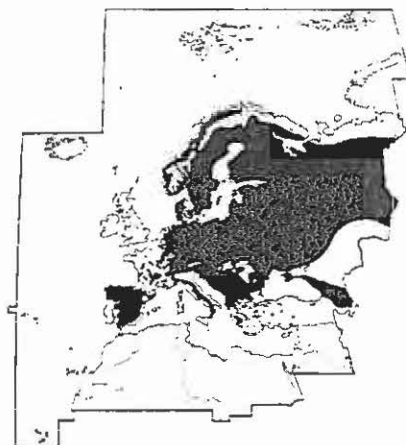
Nærmere kartlegging av bestandsstørrelse ønskelig og flere barskogreservater bør opprettes. Tillatelser til felling av skadehauk bør ikke gis. Miljøgiftanalyser ønskelig. Biologiske undersøkelser bør klarlegge arters minimumsfaktorer.

LITTERATUR: 49,56,57,67,83,87,90,109,161,169,201,208,
209,259,339,340,341,360,368,395,401,408,411,435,336,437,
443,444,452,453,461,474,500.

HØNSEHAUK

Venstre: Artens utbredelse i Østfold etter Viker 1984
Status for Atlasprosjektet
Stort plott: Konstatert hekking, mellomstort plott: sannsynlig hekking og lite plott: mulig hekking.
Høyre: Artens utbredelse i Vest-Palearktis etter Gensbøl 1984
Rovfuglene i Europa.
Sorte felt= Hekkeområder, grå felt=Overvintringsområder

Orden: Accipitridae
Familie: Pandionidae

GLOBAL UTBREDELSE

Arter er semi-kosmopolitisk, mangler i S-Amerika og polartraktene. Nominatrasen nærmest palearktisk, ruger fra Norge, Sverige, Finland og Ø-Tyskland gjennom Russland og Sibir til Kamtsjakta, Japan og S-Kina, dessuten spredt i Middelhavsområdet sørøstover til Arabia og NØ-Afrika, på Kapp Verde- og Kanariøyene.

UTBREDELSE I NORGE

Arten har østlig utbredelse, hekker på Østlandet, deler av Sørlandet, fåtallig vest til Rogaland og i indre deler av Trøndelag og Finnmark.

UTBREDELSE I ØSTFOLD

Fra Vansjø i vest til svenskegrensen i øst. Spredt på egnede lokaliteter. Tyngdepunkter for vellykkede hekkinger ligger vest i fylket.

ØKOLOGI/HABITATKRAV

Utpreget trekkfugl som overvintrer i Afrika. I den nordlige del av det Palearktiske området holder arten for det meste til ved skog-omkransede sjøer og rolige elveløp, men den er også å finne ved skogkledte kyststrekninger. Middelhavsfuglene er knyttet til havet. Den prefererer steder med stille vann og rolige vindforhold slik at den kan lokalisere byttet. Fuglene er tro mot det territoriet som én gang er valgt, og denne bindingen gjør at fuglene holder sammen i livslange parforhold. Reiret bygges normalt i toppen av et tre, oftest furu. Noen reir i Østfold er også plassert i høyspentmaster. 3 (2-4) egg legges i mai og ruges i 34-40 d hovedsakelig av hunnen. Ungen er flyvedyktig etter ca. 53 d.

Føden består overveiende av fisk, men når forholdene ikke tillater fiske, fanges småpattedyr, fugl, krypdyr, amfibier og biller.

BESTANDSSTØRRELSE OG UTVIKLING

Bestanden i Vestpalearktisk er estimert til 5000 par. Sverige og Finland har 60% av bestanden og danner således basisområde for arten. Sverige 2000 par i 1981, Finland 8-900 par i 1975. Danmark 0-1 par i 1982. I Norge hekker minst 100 par. I forrige århundre var fiskeørna en vanlig hekkefugl i det meste av Europa. Da den storstilte utryddelseskampanjen begynte omkring århundreskiftet, førte dette raskt til en voldsom tilbakegang. Arten ble utryddet i mange land hvor den siden ikke har reetablert seg. Fremdeles er den i tilbakegang i middelhavslandene og i Mellom-Europa samt Russland. Bestanden i Fennoskandia synes stabil. Østfold hadde for 100 år siden en stor bestand fiskeørn og kolonihekkning ble til og med påvist: I 1988-70-årene fantes en koloni på 10-15 par på Rauøy. Utover i vårt århundre minket bestanden faretruende og i 1930-årene hekket arten bare i Aremark og ved Vansjø. Etter 1945 har bestanden igjen øket og i Østfold hekker det nå omlag 40 par. Fiskeørnstammen i fylket ser ut til å være temmelig stabil i hvertfall i V-deler, mens det ser mer urovekkende ut i SØ.

NEGATIVE FAKTORER

Hogst av reirtrær og forstyrrelser på reirplassen er svært uheldig. Arten er også sårbar overfor miljøgifter som resulterer i dårlig ungeproduksjon. På sikt vil forsuring/forurensning av vannforekomster virke negativt inn. Sterk eutrofiering og intensivt friluftsliv er også trusler.

INTERNASJONAL/NASJONAL STATUS

Oppført på Bernkonvensjonens liste II. Listet som sårbar av Dirketoratet for naturforvaltning i 1988.

IVERKSATTE FORVALTNINGSTILTAK I NORGE

Totalfredet. Fiskeplasser inngår i verneområder.

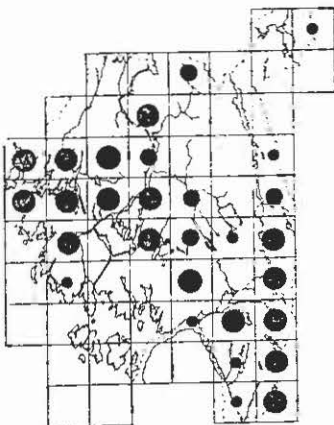
IVERKSATTE FORVALTNINGSTILTAK I ØSTFOLD

Fiskeørna benytter foreslåtte/opprettede verneområder som fiskeplass. I 1983 ble det utarbeidet en rapport om bestanden og hekkesuksess hos fiskeørn i Østfold. Utkast til verneplan for fiskeørnas hekkelokaliteter sørøst i fylket ble utarbeidet i 1981.

AKTUELLE FORVALTNINGSTILTAK

Det kan være aktuelt å innføre ilandstigningsforbud og ferdselsforbud ved fiskeørnreir i tiden 1/4-15/7. Oppfølging av utkast til verneplan som ble utarbeidet i 1981. Unngå hogst i en radius på 300 m fra reirtreet, hvis kun reirtreet blir stående igjen vil fiskeørna ikke bruke det, og det er dessuten svært utsatt for stormfelling. Kontakt med grunneier er her påkrevet. Utarbeidelse av informasjon/folder om arten til utdeling blant grunneiere og friluftsfolk. Kontroll av miljøgiftakkumulering ønskelig.

LITTERATUR: 2,4,26,54,56,57,67,83,87,90,109,111,127,
128,161,169,170,173,178,181,183,185,201,207,259,267,317,
317,339,340,341,349,351,360,362,363,364,378,381,384,395,
401,411,427,443,444,452,453,461,474,500,502.

FISKEØRN

Venstre: Artens utbredelse i Østfold etter Viker 1984
Status for Atlasprosjektet
Stort plott: Konstatert hekking, mellomstort plott: sannsynlig hekking og lite plott: mulig hekking.
Høyre: Artens utbredelse i Vest-Palearktis etter Gensbøl 1984
Rovfuglene i Europa
Sort felt = Hekkeområde.

TÅRNFALK Falco tinnunculus

Status: **SÅRBAR**

Orden: Falconiformes
Familie: Falconidae

GLOBAL UTBREDELSE

Arten har en vid sammenhengende utbredelse i den palearktiske, orientalske og etiopiske region. Nominatrasen ruger i Middelhavslandene og nordover gjennom hele Europa, unntatt på Island. I Russland til 63-68°N, mot øst gjennom Asia til Kolyma, Ussuriområdet og Namsdjuria, sørover til Lilleasia, Palestina, Iran, Tibet og Mongolia. Flere andre raser i Asia og Afrika.

UTBREDELSE I NORGE

Hekker svært spredt og fåtallig over det meste av landet, vanligst ved kysten.

UTBREDELSE I ØSTFOLD

Arten har etter hvert blitt svært sjelden som rugefugl i fylket. Hekket før århundreskiftet vanlig og Thome fant f.eks. i 1882 hele 6 hekkende par i omegnen av Fredrikstad. Tårnfalken benytter fremdeles noen av artens klassiske lokaliteter ved kysten, mens det fra innlandet foreligger svært få reirfunn fra de siste 10-20 år.

ØKOLOGI/HABITATKRAV

Trekkfugl som overvintrer fra Sør-Sverige til Middelhavet. Tårnfalken er som andre falker avhengig av åpne, trebare jaktmarker og bosetter seg derfor helst i terreng av noe vekslende karakter. Den unngår større ensformige skogstrakter. Reiret plasseres i gamle reir fra kråke, skjære eller andre rovfugler, sjeldent i hule trær. Reirkasser kan benyttes. Reiret plasseres også i fjell, helst i en nisje eller i et hulrom med naturlig tak. Kan ruge på bygninger. 3-6 egg legges i mai/juni og ruges av hunnen i 28-31 d. Ungens reirtid er 27-33 d. Familien holder sammen en stund etter at ungen er flyvedyktig. Hekker som 1-åring. Arten er helt avhengig av smånagere og forsøk på hekking utenom smånagerår mislykkes som regel. På en lokalitet i Østfold har imidlertid falkene spesialisert seg på terne og måkeunger i de årene hvor det er lite smånagere.

Som nevnt består føden helt overveiende av smånagere. Men den tar også spissmus, firfisle, fugler, stålorm, frosk og en god del insekter (biller, gresshopper). Tårnfalken jakter ved å "stille" eller ved posteringsjakt.

BESTANDSSTØRRELSE OG UTVIKLING

Bestanden i Vestpalearktis uten Sovjett er anslått til 250.000 par og er den vanligste rovfuglen i regionen. Sverige 3000 par i 1981, Danmark 1500-2000 par i 1978, Finland 2000-2500 par i 1975. For Norge foreligger ingen sikre bestandstall, men det ruger neppe mer enn 1000 par hos oss. Det var en betydelig nedgang i bestandene flere steder i Vestpalearktis i 1950-60 årene p.g.a. miljøgifter. En viss framgang er registrert i Nord-Europa de senere år, mens det i Sør-Europa fremdeles er en negativ utvikling. Store lokale svingninger p.g.a.

vekslinger i smånagerbestanden.

Noe eksakt bestandstall for Østfold er vanskelig å gi, men det hekker neppe mer enn 10 par i gode smånagerår. I nabofylket Värmland i Sverige hekker det 100-150 par.

NEGATIVE FAKTORER

Skogplanting i kulturlandskapet er uheldig, likeså overgang fra husdyrhold til kornproduksjon da tårnfalken søker næring ved beiter og andre gressarealer. Menneskelig forstyrrelse er en betydelig negativ faktor på kysten. Arten er fremdeles utsatt for miljøgifter, spesielt i overvintringsområdene samt at illegal jakt på arten forekommer. Kråkereir rives ned eller skytes på for å desimere kråkebestanden, da er det uaktuelt å undersøke om reiret inneholder egg av kråke, hornugle eller tårnfalk.

INTERNASJONAL/NASJONAL STATUS

Oppført på Bernkonvensjonens liste II.

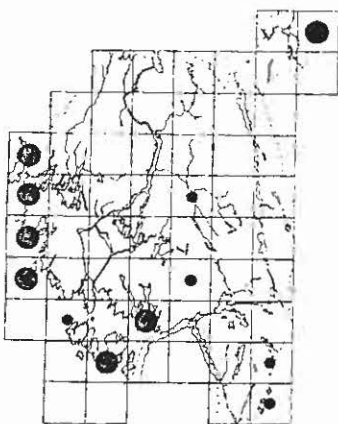
IVERKSATTE FORVALTNINGSTILTAK I NORGE

Totalfredet. Hekker flere steder innenfor verneområder.

AKTUELLE FORVALTNINGSTILTAK

Midlertidig vern av hekkelokaliteter på kysten med innføring av ferdselsforbud. Opphengig av holker (spesialtype) har vist seg å være vellykket både i Østerbotten i Finland, i Nederland og Sveits. I Nederland var ikke mindre enn 106 av 246 oppsatte holker bebodde av tårnfalk ett år (Lindell).

LITTERATUR: 67, 81, 87, 90, 109, 161, 169, 201, 208, 209, 213,
218, 242, 256, 300, 339, 340, 341, 351, 360, 395, 401, 404, 411, 427,
443, 444, 452, 453, 461, 489, 500.

TÅRNFALK
Venstre: Artens utbredelse i Østfold etter Viker 1984
Status for Atlasprosjektet
Stort plott: Konstatert hekking, lite plott: mulig hekking.
Høyre: Artens utbredelse i Vest-Palearktis etter Gensbøl 1984 Rovfuglene i Europa.
Sort felt= Hekkeområder

LERKEFALK Falco subbuteo

Status: **USIKKER**

Orden: Falconiformes
Familie: Falconidae

GLOBAL UTBREDELSE

Transpalearktisk og orientalsk. Hekker i store deler av Vestpalearktisk. Nominatrasen ruger i NV-Afrika og over det meste av Europa untatt Island. Nordgrense gjennom S-England, Nederland, Danmark, S-Norge, S-Sverige, N-Finland og N-Russland (ca. 67°N), i Asia fra Sibir (ca. 62-68°N) sørover til Lilleasia, Kypros, Israel, Iran, Turkestan, Tien Sahn, Mongolia og Kina, østover til Kamtsjatka, Okhotske hav og Japanhavet. Avløst av rasen Stutchi i Sentral- og Ø-Kina sør til Laos og NV-Yunnan.

UTBREDELSE I NORGE

I forrige århundre fantes en liten hekkebestand av lerkefalk rundt indre Oslofjord. Fra vårt århundres første halvdel foreligger kun ett publisert hekkefunn, fra Stange i Hedmark. Etter 1950 er flere hekkefunn fra Grue, Hedmark publisert. Offisielt har arten vært fraværende som hekkefugl i Norge de siste tiår. Flere hekkefunn er imidlertid kjent fra ulike deler av Østlandet etter 1960. Lerkefalken har en markert sørøstlig utbredelse i Norge der Hedmark peker seg ut som kjerneområde.

UTBREDELSE I ØSTFOLD

Hekkefunn er gjort i Sverige like ved grensen til Marker kommune, og 1. hekkefunn i fylket ble gjort i Rømskog (). 3 observasjoner er gjort og klassifisert som antakelig hekking, Askim, Gjølshøen i Marker og Aremark. Alle disse lokalitetene ligger øst i fylket. Foruten disse observasjonene foreligger det også iakttagelser av enkeltindivider i hekketiden. Disse observasjonene er gjort i flere deler av fylket, også langt vest.

ØKOLOGI/HABITATKRAV

Preferert hekkebiotop er områder der skog, skogholt og treklynger veksler med åpent landskap. Det åpne elementet kan være åkerland, busk- og krattområder, hogsflater, myrområder og vannflater eller en kombinasjon av disse. I Norge ser det ut til at arten foretrekker 2 typer biotop: - Større myrområder i barskogsregionen, eventuelt med tjern og innsjøer. - Områder med kulturpreg der våtmarker og innsjøer veksler med skog og/eller dyrket mark/bebyggelse. Som andre falker bygger heller ikke lerkefalken reir selv. Gamle reir av andre arter tas i bruk, og furu ser ut til å være foretrukket som reirtre. 3(1-4) egg legges i mai/juni og ruges av hunnen i 28-31 d. Ungene er flyvedyktig etter 28-34 d og er uavhengig etter enda 30-40 d. Hekker første gang som 2-årig.

Føden består hovedsakelig av småfugl og insekter, flaggermus, smågnagere, spissmus, moldvarper, kaninunger, av insekter tas store flygende arter og biller. Lerkefalken er en meget hurtig og effektiv jeger og overraskelsesangrep benyttes når den jakter på fugl. Insekter fanges under langsom flukt avbrutt av korte forfølgelser

BESTANDSSTØRRELSE OG UTVIKLING

De siste 150 år synes bestanden å ha flukturt rundt et lavt nivå. Før 1900 og etter 1950 har lerkefalken trolig hekket årlig i Norge, men i lite antall. Bestanden i Vestpalearktis teller uten Sovjet ca. 150 - 200 000 par. Danmark mindre enn 10 par i 1982, Sverige ca 1 000 par i 1981 og Finland ca 2 700 par i 1958, men er her i tilbakegang. I Norge er bestanden anslått til 10-100 par, og tallet ligger nok nærmere 10 enn 100. Bestanden i Europa sett under ett er trolig i tilbakegang.

NEGATIVE FAKTORER

Oppdyrking og drenering av våtmarker samt forandring av skogen til mer tettvokste typer er uheldig. Eggpredasjon fra kråke er ikke uvanlig. En naturlig negativ faktor er begrenselse i næringstilgangen som følge av værforhold. Dette fører til en kraftig lokal svingning i bestandene.

INTERNASJONAL/NASJONAL STATUS

Oppført på Bernkonvensjonens liste II. Listet som sjelden av direktoratet for Naturforvaltning i 1988.

IVERKSATTE FORVALTNINGSTILTAK I NORGE

Totalfredet.

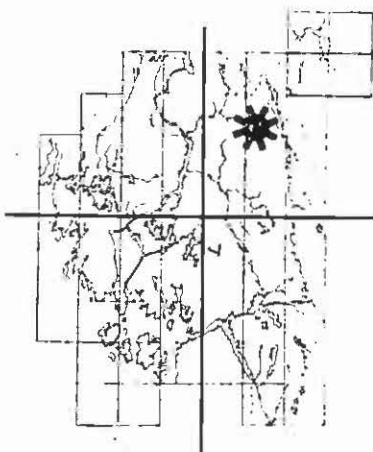
IVERKSATTE FORVALTNINGSTILTAK I ØSTFOLD

Flere potensielle hekkeplasser ved våtmark og myr er vernet/foreslått vernet.

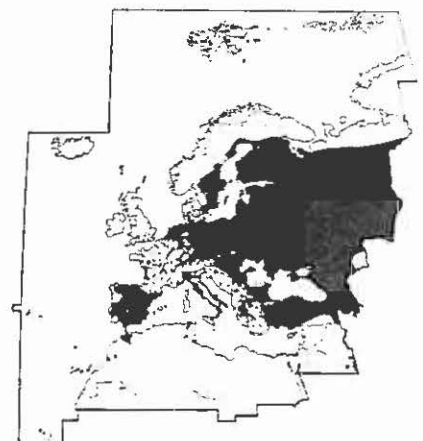
AKTUELLE FORVALTNINGSTILTAK

Nærmere kartlegging av bestand og habitatkrav er ønskelig.

LITTERATUR: 83, 87, 90, 109, 161, 169, 201, 339, 340, 341, 360, 370, 395, 411, 443, 444, 461, 499, 500, 504.

LERKEFALK
Venstre: Artens utbredelse i Østfold. Stjerne angir i hvilken del av fylket arten har hekket.
Høyre: Artens utbredelse i Vest-Palearktis etter Gensbøl 1984. Rovfuglene i Europa.
Sort felt = Hekkeområder.

VANDREFALK *Falco peregrinus*

Status: DIREKTE TRUET

Orden: Falconiformes
Familie: Falconidae

GLOBAL UTBREDELSE

Kosmopolitisk, mangler i størstedelen av S-Amerika, ørkenstrøk og i strøstedelen av høyarktisk. Nominatrasen ruger fra De britiske øyer og N-Frankrike østover gjennom Skandinavia, Mellom-Europa og barskogsregionen i Russland og Sibir til Jenisei, NV-Mongolia og Amurområdet. Avløses på tundraen i det nordlige Eurasia av rasen *calidus*, i S-Europa til Kaukasus av *brookei*, Kapp Verdeøyene *madeus*

UTBREDELSE I NORGE

Hekker meget fåtalling, mest i tilknytning til kyststrøk fra Oslofjordregionen til Nord-Norge med hovedtyngden på Vestlandet (Dir -88).

UTBREDELSE I ØSTFOLD

Vandrefalken ble utryddet fra fylket omkring 1.963-64 (Berby, Halden), men i 1982 var den imidlertid tilbake på en kystlokalitet i Søndre Østfold. Fra 1983 har dette paret hekket hvert år. Tidligere hekket arten på flere lokaliteter i fylket, både på kysten og i innlandet.

ØKOLOGI/HABITATKRAV

Trekkfugl, selv om det synes som om flere fugler overvintrer i Skandinavia, individene som trekker overvintrer i SV-Europa. Arten er knyttet til bratte fjellvegger, helst ved rike fuglelokaliteter, gjerne nær hav eller innsjøer. I innlandet i strøk hvor det ikke er altfor langt til åpne marker. I Finland hekker vandrefalken gjerne på bakken på store myrer. Arten lever i livslange parforhold og 3-4 (2-6) egg legges i april/mai. Eggene ruges av begge kjønn i 29-32 d pr. egg, ungen flyvedyktig etter 35-42 d og selvstendig etter ytterligere ca. 2 mnd. Hekker normalt ikke før den er 2 år gammel.

Føden består nesten utelukkende av fugl, i Mellom-Europa er 210 forskjellige arter registrert. Vandrefalken tilpasser seg lokale forhold og spesialiserer seg ofte på noen arter. Mindre pattedyr, krypdyr og insekter kan inngå i føden. Jakter ved styrtdykking fra stor høyde og slår byttet i luften.

BESTANDSSTØRRELSE OG UTVIKLING

Bestanden i Vestpalearktisk er anslått til 7000 par. Sverige ca. 10 par i 1984, Finland ca. 60 par 1984, Norge 50-100 par i 1984. Utviklingen er negativ i Sverige, mens den er positiv i Finland og Norge. Vandrefalken har i et par hundre år vært utsatt for reirplyndring fra eggssamlere og falkonerer, og fra omkring 1950 gikk det riktig galt, miljøgifter utslettet neste hele bestanden. De verste tilfellene viser en reduksjon på over 90% av hekkebestanden. Flere falker observeres nå hvert år i trekketidene i Østfold.

NEGATIVE FAKTORER

Forgiftning av insekticider, særlig DDT, var den største trusselen mot arten tidligere og en kan ikke se bort fra at bruken av slike midler fremdeles er betydelig, særlig i artens overvintringsområder.

Falkonerer er et stort problem, og bare fra Italia regner en med at minst 200 unger smugles ut hvert år. Forstyrrelser ved hekkeplassene er også svært uheldig.

INTERNASJONAL/NASJONAL STATUS

Oppført på Bernkonvensjonens liste II, oppført på Europarådets liste i 1981 og Nordisk Ministerråds lister i 1978 og 1982. Listet som direkte truet av Direktoratet for naturforvaltning i 1988.

IVERKSATTE FORVALTNINGSTILTAK I NORGE

Totalfredet. Prosjekt Falk arbeider med kartlegging av forekomst, økologi, reirovervåking og avl.

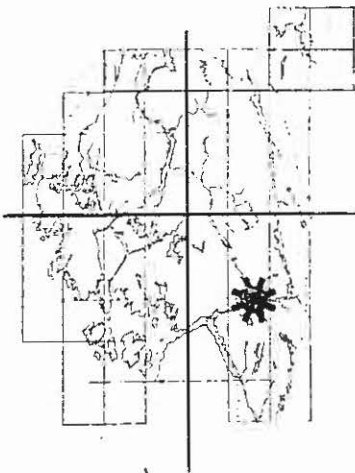
IVERKSATTE FORVALTNINGSTILTAK I ØSTFOLD

Overvåking av hekkelokaliteten. Gamle hekkelokaliteter inngår i opprettede/foreslåtte verneområder.

AKTUELLE FORVALTNINGSTILTAK

Oppfølging av den besatte hekkelokaliteten og undersøkelse av potensielle hekkelokaliteter. Om vandrefalken oppdages på en ny lokalitet, bør overvåking igangsettes straks.

LITTERATUR: 2, 17, 18, 19, 45, 54, 83, 87, 90, 109,
161, 166, 167, 169, 201, 208, 209, 221a, 271, 298, 299,
339, 340, 341, 360, 370, 371, 374, 375, 392, 395, 398,
401, 411, 414, 415, 416, 417, 427, 443, 444, 451, 453,
461, 500.

VANDREFALK
Venstre: Artens utbredelse i Østfold Stjerne angir i hvilken del av fylket arten hekker.
Høyre: Artens utbredelse i Vest-Palearktis etter Gensbøl 1984 Rovfuglene i Europa.
Grå felt= Hekkeområde, sorte felt= hekke og overvintringsområde.

RAPPHØNE *Perdix perdix*

Status: FORSVUNNET/TROLIG FORSVUNNET

Orden: Galliformes
Familie: Phasianidae

GLOBAL UTBREDELSE

Artens utbredelse er vestlig og sentralt palearktisk. Ruger fra Pyreneene, De britiske øyer, S-Fennoskandia, Mellom-Europa og Italia gjennom Russland, Balkan, Lilleasia og Kaukasus til SV-Sibir, Altai og Turkestan. Nominatrasen utbredt fra Skandinavia sørover inkl. De britiske øyer til Frankrike og gjennom M-Europa til Balkan. Fra Norrbotten i N-Sverige gjennom Finland og Russland østover til Ural og sørover til Ø-Polen, Ø-Romania, Bulgaria, Svartehavet og Kaukasus ruger rasen *lucida*. Flere andre raser i S-Europa og Asia.

UTBREDELSE I NORGE

Meget ustabil i sin opptreden her i landet. Forekommer uregelmessig, tildels periodevis fraværende, i lavlandsdistrikter fra Oslofjorden opp gjennom Østlandets dalfører til Trøndelag. Jevnlig utsatt av viltinteresserte og idag kun restforekomster av disse rundt Oslofjorden og i Rogaland.

UTBREDELSE I ØSTFOLD

På 1930-40 tallet var rapphøne en vanlig fugl i kulturlandskapet i Østfold. I kyststrøk f.eks. Hvaler merket man en voldsom tilbakegang i løpet av krigsårene. Idag regner en ikke med at det finnes naturlige bestander av arten i fylket, men at individer som blir observert stammer fra utsetninger. Observasjoner blir nå stort sett meldt fra kyststrøkene.

ØKOLOGI/HABITATKRAV

Overveiende standfugl.

Rapphøna er bundet til det åpne kulturlandskapet i ikke altfor intensivt oppdyrkede områder. Reiret plasseres i tett vegetasjon f.eks. i kratt eller i vei- og dikekanter. 10-20 (7-24) egg legges i mai og ruges av hunnen i 24-25 d. Ungen er reirflyktende og er flyvedyktige etter 13-14 d. Uavhengig etter 35 d. Kullet holder dog vanligvis sammen i én flokk under hele høsten og vinteren.

Føden er vegetabilsk, grønne plantedeler og frø. Ungenes føde de to første ukene består hovedsakelig av insekter.

BESTANDSSTØRRELSE OG UTVIKLING

Innvandret til Østfold og Oslostraktene i 1733. Forsvant igjen i slutten av 1700-tallet. Innvandret på ny i 1811 og tiltok i antall. Vanlig hekkefugl fram til 1930-40, senere er den blitt meget sjelden. I Sverige forsvant rapphøna fra Vårmland omtrent på samme tid som i Østfold og idag er de svenske bestandene meget svake og lokale unntatt i de sydlige landskapene. Positiv utvikling i Skåne og Halland. I Danmark er arten jevnt utbredt hekkefugl, men i tilbakegang. Sverige hadde ca. 20.000 par i 1976. Finland ca. 15.000 par i 1958. I Norge kun sporadisk hekking.

NEGATIVE FAKTORER

Omlegging i jordbruket - overgang til store flater med monokulturer. Endrede slåttetider og mekanisering er nok den faktoren som medvirket sterkest til at rapphøna har forsvunnet. Ugressbekjempelse - det er påvist en klar sammenheng mellom kyllingenes overlevelse og tilgangen på spesielle insektlarver knyttet til ugress. Slått og sprøyting av vei og dikekanter har også vært betydelige negative faktorer.

INTERNASJONAL/NASJONAL STATUS

Oppført på Bernkonvensjonens liste II.

IVERKSATTE FORVALTNINGSTILTAK I NORGE

Totalfredet.

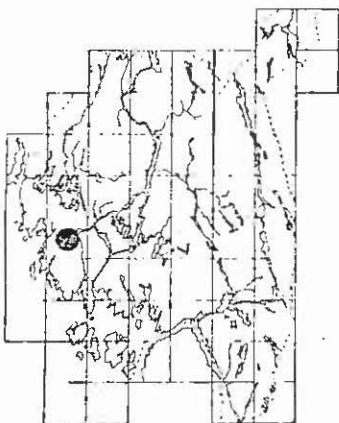
IVERKSATTE FORVALTNINGSTILTAK I ØSTFOLD

Arten observeres i områder som er vernet/foreslått vernet.

AKTUELLE FORVALTNINGSTILTAK

Jordbrukets høye krav på store avlinger idag levner ikke rapphøna store muligheter. Mindre høstpløying og utsetting av fugler i egnede biotoper er mulig, men uten bevisst reduksjon av sprøytmiddelbruk i jordbruket vil slike tiltak være bortkastet.

LITTERATUR: 2,87,90,94,95,109,155,169,351,390,395,
427.

RAPPHØNE
Venstre: Artens utbredelse i Østfold etter Viker 1984 Status for Atlasprosjektet. Plott: Sansynelig hekking. Høyre: Artens utbredelse i Vest-Palearktis etter Harrison 1982 An atlas of the birds of the Western Palearctic. Sort felt= Hekkeområde.

VAKTEL Coturnix coturnix

Status: USIKKER

Orden: Galliformers
Familie: Phasianiade

GLOBALE UTBREDELSE

Arten diskontinverlig utbredt i den palearktiske, orientalske og etiopiske region. Nominatrasen ruger fra middelhavslandene og V-Europa med De britiske øyer gjennom Russland og Sibir til øvre Lena, Baikalsjøen og N-Mongolie mot sør til Iran og N-India. Andre raser i S- og Ø-Afrika på Kapp Verdeøyene, Kanariøyene, Madeira og Azorene,

UTBREDELSE I NORGE

Uregelmessig hekkefugl i S-Norge, men spillende hanner forekommer årlig. Få konkrete hekkefunn er gjort her i landet (Haftorn, Ree).

UTBREDELSE I ØSTFOLD

Ingen sikre rugefunn er publisert fra fylket. Spillende hanner blir rapportert år om annet. I 1988 ble f.eks. 3 forskjellige fugler registrert. Arten holdes av fugleoppdrettere og muligens setter disse ut noen individer. Noen indivier kan også rømme.

ØKOLOGI/HABITATKRAV

Trekkfugl-som overvintrer i nordlige og tropisk Afrika, særlig i Sahelbeltet. Vaktelens hekkebiotop utgjøres av åpent kulturlandskap med åkre eller enger. Reiret plasseres på bakken eller i åker eller eng 7-12 (-14) egg legges i juli/august og ruges av hunnen i 17-21 d. Ungen er reirflykter og er flyvedyktig etter 19 d.

Føden består av vegetabilier og noe små marklevende insekter og larver. Maten finnes på marken ved å bruke nebb og føtter.

BESTANDSSTØRRELSE OG UTVIKLING

Årlige fluktuasjoner i bestandene gjør anslag vanskelig, men arten har antageligvis stabile bestander i mellom- og Sør-Europa. Vaktelen var på 1700-tallet sjelden i Sverige og forsvant nesten helt i begynnelsen av 1800-tallet. Gjenninnvandret omkring 1840 og var nogenlunde vanlig i Sør- og Mellom-Sverige i perioden 1860-1890. Etter 1890 minket bestanden raskt. I Danmark minket også bestanden raskt etter ca. 1900 og er nå meget sjelden med flekkvis utbredelse. Vaktelforekomsten i Norge kan være regulert av størrelsen på bestandene i sørligere områder.

NEGATIVE FAKTORER

Bestandsnedgangen på slutten av 1800-tallet antas å være forårsaket av massefangst av trekkende vaktler i Sydeuropa og Nordafrika. (I 1920 ble det eksportert drøyt 3 millioner vaktler fra Egypt). Mekanisert

jordbruk med slåmaskinens inntreden, intensiv jordbruk og forandring i slåttetidene innebærer at eggkull ødelegges og at de hardt trykkende hunnene massakrerer. Kjemisk ugressbekjempelse er en trussel mot hele den europeiske stammen. Jakt å arten rundt Middelhavet pågår fremdelse.

INTERNASJONAL/NASJONAL STATUS

Oppført på Bernkonvensjonens liste III, listet som direkte truet av Nordisk Ministerråd 1978, 1982. Listet som usikker av direktoratet for Naturforvaltning i 1988.

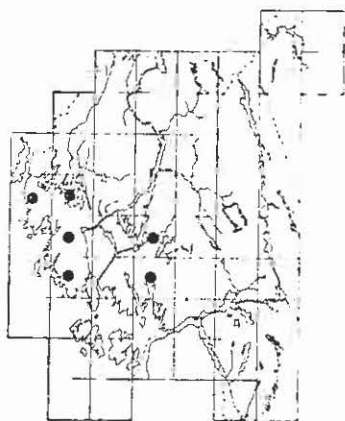
IVERKSATTE FORVALTNINGSTILTAK I NORGE

Totalfredet

AKTUELLE FORVALTNINGSTILTAK

Effektive resultater vil kun kunne oppnås om man i større jordbruksområder forandrer dyrkingsmetoder, valg av vekster, og la være å bruke sprøytemidler. Vakteljakten rundt Middelhavet kan minskes ved internasjonalt påtrykk, jfr. Bonnkonvensjonen. Undersøkelse av artens biotopkrav i fylket og om den hekker hos oss.

LITTERATUR: 2, 83, 87, 90, 109, 155, 169, 199, 371, 395, 427.

VAKTEL

Venstre: Artens utbredelse i Østfold modifisert etter Viker 1984 Status for Atlas-prosjektet Plott: Spillende hanner.

Høyre: Artens utbredelse i Vest-Palearktisk etter Harrison 1982 An atlas of the birds of the Western Palearctic. Sorte felt= Hekkeområder, grå felt= Overvintringsområder og skraverte felt= områder hvor arten påtreffes i trekketidene.

